चांदोबा

वाचकांचे पान

मी गेली पंचेचाळीस वर्षे सुंदर 'चंदामामा'चा वाचक आहे. गेल्या पस्तीस वर्षांचे सारे अंक मी जपून ठेवले आहेत. गेली वीस वर्षं मी 'चंदामामा'त लिहितो आहे. लहानपणीच चंदामामांत गोष्टी लिहीण्याचे भाग्य मला लाभले आहे. हा अनुभव आगळाच आहे. पापाजींच्या गोष्टी, मोठ्या भीमाच्या गोष्टी, अरबी रात्रींच्या कथा, ह्या नेहमीच ताज्या वाटतात. नव्या वाचकांसाठी त्या पुन्हां दिल्या कीं त्यांनाही आनंद वाटेल. 'चंदामामा'च्या साठाव्या वाढ दिवसानिमित्त हार्दिक अभिनंदन! पुढील शंभर वर्षे त्याचा प्रवास चालूं राहो अशी इच्छा बाळगणारा,

- रामनारायण द्विवेदी, बनारस

दिवसे दिवस 'चंदामामा' बारीक होत चालला आहे. हल्लींच्या गोष्टींत रंगत कमी वाटते, व त्यांनीच मासिक भरलेले असले.

- शंकर जोशी, नागपूर.

'चंदामामा' मधे आपण जी ''भयंकर घाटी'' धारावाही कथा देत आहात, ती मनांत उत्सुकता निर्माण करते. १९६८ मधे आपण 'शिथिलालय' नांवाची एक धारावाहिक कथा प्रसिद्ध केली होती. कृपया ती पुन्हां एकवार प्रकाशित करावी.

- सुगुणा, बंगलोर

मी 'चंदामामा'चा फार जुना वाचक आहे. पंचतंत्र, हितोपदेश, वगैरे गोष्टी प्रसिद्ध होत असत तेव्हांपासून ! श्री.पी.सी. सरकार, यांच्याही जादूच्या गोष्टी वाचलेल्या मला आठवतात. त्यांतली चित्रें हेही एक प्रमुख आकर्षण आहेच. ज्यांनी ती काढली, त्यांनी चंदामामाची शान वाढवली. मासिकाच्या सध्यांच्या रुपांत थोडा बदल जरूर आला आहे, पण आपण आपली समृद्ध परंपरा सोडली नाहीत, त्याबद्दल आभार! यापुढील अंक जास्त आकर्षक व चटकदार स्वरुपांत समोर येतील अशी आशा आहे.

- हरदेव कृष्ण शर्मा, हरयाणा

विचित्र स्वार्थ

वेदीश्वर गांवात मालती नांवाची एक सुईण रहात होती. आजूबाजूच्या गांवातले लोक बाळंतपण करायला तिलाच बोलावत असत. आणि सगळ्यांचे म्हणणे असे कीं बाळबाळंतीण तिच्या हातांत सुरक्षित असतात.

एक दिवस बाळंतपण पूर्ण करुन ती घरी परतत होती. तेव्हां तिला दिसलं की गांवाच्या वेशीजवळ एका झाडाखाली कांही बायका एका पालखीभोवती घोळका करुन उभ्या आहेत. त्यांतल्या एकीने मालतीला ओळखून विचारले, ''मालती, आपल्या जमीनदारांची सून आपल्या गांवचा विदुराश्रम बघायला आली आहे. सातच महिन्यांची गरोदर आहे. आम्हाला असं वाटतंय की ती कुठल्याही क्षणी बाळंत होईल.'' मालतीने पालखीत झोपलेल्या जमीनदाराच्या सुनेला तपासून सांगितले की ''हो, ही लवकरच प्रसूत होईल. हिला लवकर माझ्या घरी घेऊन या.'' तिने इतर स्त्रियांच्या मदतीने सुनेला घरांत नेले आणि थोडयाच वेळांत मुलगा जन्मला.

बातमी कळल्याबरोबर जमीनदार, त्याचा मुलगा आणि त्यांच्या घरातली इतर मंडळी तिथे आली.

मालती जमीनदाराला म्हणाली, ''सरकार, काळजी करण्याचे कारण नाही. बाळ बाळंतीण खुशाल आहेत. पण आपल्या घरच्यासारख्या सोयी इथे नाहीत.''

जमीनदार खुषींत म्हणाला, ''तुझ्या कौशल्या-बद्दल मी खूप ऐकलं होतं. पण आज स्वत: पाहिले, मी तुझ्यासाठी इथे सर्व सोईंची व्यवस्था करतो. राजवैद्य येतच असतील, ते माझ्या सुनेची व नातवाची व्यवस्था करतील.''

त्या दिवसापासून मालतीचे नशीब फळ-

मार्कंडेय जोशी

फळले. तिच्या घरांत सर्व सुखसोयी आल्या. एका आठवड्याने जमीनदाराने मालतीच्या नवऱ्याला बोलवून त्याला चार एकराचे एक शेत बक्षीस दिले.

मालतीच्या घरुन निघताना जमीनदाराची सून मालतीला म्हणाली, ''तू, मला आणि माझ्या मुलाला वाचवलंस. जर तुला मुलगी झाली तर मी तिला माझी सून करुन घेईन.''

मालती हात जोडून म्हणाली, ''मी माझ्या धर्माचं, कर्तव्याचं पालन करते आहे. जमीन-दारांनी मला खूप मदत केली आहे. हेच मला पुष्कळ आहे. आपलं नांव घेत मी सुखाने आयुष्य काढीन. मला आणखी कांही नको.''

आता मालतीची प्रतिष्ठा वाढली. आता तिच्या मालकीचे एक घर आणि शेत होते. आयुष्य आरामांत चालले होते. चार वर्षांनी तिला एक मुलगी झाली. मालतीने तिचे नांव रागिणी ठेवले.

असे दिवस लवकर गेले. जमीनदार आता म्हातारा झाला. आता त्याचा मुलगा जमीनदारी सांभाळू लागला. नातू कल्याणवर्मा वीस वर्षाचा झाला. मालतीची मुलगी रागिणी हिच्या सौंदर्याची सर्वजण स्तुती करत. त्यावर्षी वेदिरेश्वराच्या ब्रह्मोत्सवाला आलेल्या जमीनदाराच्या कुटुंबाने मालती व रागिणीला पाहिले. कल्याणवर्माच्या आईने मालतीशी मोठ्या प्रेमाने गप्पा मारल्या. रागिणीला बघितल्यावर तिला आपल्या वचनाची आठवण आली.

कल्याणवर्माची आई मालतीला म्हणाली, ''तुझी मुलगी फार सुंदर दिसते आहे. मला माझे निर्णय घ्यायचे स्वातंत्र्य असते, तर तुझ्या मुलीला माझी सून करुन घेतली असती.''

तिचे बोलणे ऐकून मालती हंसून गप्प बसली.

कल्याणवर्माने आईचे बोलणे ऐकले. त्याबद्दल त्याने आपल्या आईकडून सगळी माहिती मिळवली. मग रागिणीला एकटे गांठून तो म्हणाला, ''मला तुमच्याशी लग्न करायची इच्छा आहे. आणि आईची पण इच्छा पुरी होईल.''

पण रागिणी दबत्या आवाजात म्हणाली, ''आपण जमीनदाराचे वंशज आहात. एका सुईणीच्या मुलीशी लग्न करण्याला आपले कुटुंबीय आणि समाज कधी मान्यता देणार नाही. आपले कुटुंबीय या म्हणण्याला कडवा विरोध करतील. त्यांच्याशी तुम्ही किंवा माझे लोक टक्कर देऊं शकणार नाहीत.''

कांहीही न बोलता कल्याणवर्मा तिथून निघून गेला.

म्हाताऱ्या जमीनदाराला ही गोष्ट जेव्हां कळली तेव्हां त्याने रागिणीची जन्मपत्रिका मागवून ज्योतिषाला दाखवली. त्यांत असे दिसले की ती महाराणी व राजमाता होईल. हे ऐकून तो चकितच झाला. ह्या परिस्थितीतून बाहेर पडण्यासाठी-कल्याणवर्माचे लग्न करणे हा एकच मार्ग आहे असे त्याला वाटले, म्हणून तो दुसरी एखादी योग्य मुलगी शोधायला लागला.

पण तेवढ्यांत अचानक एक वाईट गोष्ट घडली. कल्याणवर्मा कांही जरुरीच्या कामासाठी राजधानी बाहेर गेला होता. तेव्हां अचानक वादळ येऊन विजा कडकडायला लागल्या आणि जोराचा पाऊस सुरुं झाला. त्याच्याजवळच वीज पडली. आणि तो बेशुद्ध होऊन घोड्यावरुन खाली पडला. त्याला घरी आणले. पण विजेच्या धक्क्याने त्याची दृष्टी गेली. वैद्यांनी त्याला तपासून सांगितले की अशाच तऱ्हेची कुठली अनपेक्षित गोष्ट जर परत घडली तर याची दृष्टि परत मिळूं शकेल. जमीनदाराच्या सर्व कुटुंबावर दुःखाची छाया पसरली.

या घटनेच्या दुसऱ्याच दिवशी जमीनदार कल्याणवर्माला म्हणाला, ''कुठल्या मुहूर्तावर तुझ्या आईनी तोंड उघडले, कुणास ठाऊक. असं वाटतंय, कीं तुझं लग्न त्या सुईणाच्या मुलीशीच

होणार. ब्रह्मदेवाने पण तसंच लिहीलेलं दिसतंय. मला हे पण कळलंय की तुला देखील तिच्याशीच लग्न करायचंय. तुझ्या या असहाय्य परिस्थितीत जी तुझी चांगली काळजी घेईल, अशाच पत्नीची तुला गरज आहे. तुला तिच्याशीच लग्न करायचे असेल तर आमची काही हरकत नाही.''

''जशी तुमची इच्छा असेल तसंच होईल.'' कल्याण वर्मा म्हणाला. ही गोष्ट मालतीला कळली तेव्हा ती रागिणीला म्हणाली, ''मुली, ते जमीनदार असले तरी तिथे तू जावीस असं मला वाटत नाही. तुला एका आंधळ्याची बायको म्हणून मी बघूं शकत नाही. म्हणून या लग्नाला माझी परवानगी नाही.''

आईचे न ऐकता रागिणी म्हणाली, ''आई, आपण लहान, गरीब माणसे आहोत. जमीन-

दारांची इच्छा नाकारली तर त्यांची नाराजी पत्करावी लागेल. या लग्नाला माझी मनापासून सम्मती आहे."

ही बातमी समजताच जमीनदारांकडील मंडळी थाटामाटाने मालतीकडे आली. जेव्हां साडी व दागिने घेऊन कल्याण वर्माची आई रागिणीच्या खोलीत आली, तेव्हां तिने डोळ्यांवर पट्टी बांधलेली पाहून ती चकितच झाली. कल्याण वर्माची आई तिला कांही म्हणण्याआधीच ती धीटपणे म्हणाली, "ज्या लोकांना माझे पती पाहूं शकत नाहीत, त्यांना मी पण बघणार नाही. मी जमीनदारांच्या वंशाशी नाते जोडते आहे. मी देवी गांधारीला आपला आदर्श मानले आहे."

जेवढे लोक तिथे आले त्या सर्वांनी रागिणीच्या या धाडसाची स्तुती केली. तिचा हा निर्णय जमीनदाराच्या कुळाला साजेसाच आहे. परंतु म्हातारा जमीनदार रागिणीच्या या निर्णयाचा अर्थ चांगला जाणत होता. आशिर्वाद देण्याच्या निमित्ताने तिला एकटे बोलवून तो म्हणाला, "रागिणी, तू चांगली हुषार आहेस. तू एक सामान्य घरातली आहेस. आंधळ्या कल्याण-वर्माच्या पत्नीच्या रुपांत मी त्याच्यासाठी एक मोलकरीण मिळवूं पहात होतो. पण डोळ्यावर पट्टी बांधून तू लोकांच्या दृष्टीने एक पतिव्रता बनली आहेस. मला कळलंय की तुलापण पतीसारख्याच जमीनदारांच्या घरांतल्या सर्व सुखसोई हव्या आहेत. माझ्या दृष्टीने तू स्वार्थी आहेस. तरी सुद्धा हे इतर लोक तुला पतिव्रता

समजतात. पण तुझ्या या विचित्र स्वार्थाचा गैरअर्थ काढायचे धाडस हे लोक करुं शकणार नाहीत. असो, मी तुझे मनःपूर्वक स्वागत करतो."

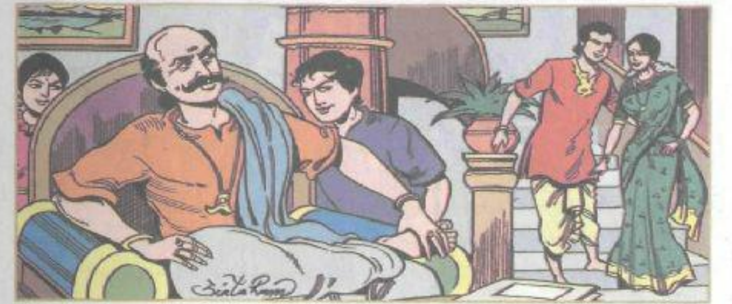
रागिणी उत्तरादाखल म्हणाली, "भविष्य काळांतच आपल्याला कळेल की कोणाचा स्वार्थ विचित्र आहे. आपण माझा सून म्हणून स्वीकार केल्या बद्दल मी सदा आपली ऋणी राहीन."

रागिणी आणि कल्याणवर्माचा विवाह झाला. दोन महिन्यांनी पुन्हां एक दिवस मुसळधार पाऊस पडला. विजा कडाडत होत्या. कल्याण वर्मा घरांत जिथे बसला होता, तिथूनच जवळच्या आंब्याच्या झाडावर वीज पडली. तो एकदम जोरांत ओरडला आणि बेशुद्ध होऊन खाली कोसळला.

ही गोष्ट कळताच घरांतली मंडळी पळत तिथे आली. कल्याणवर्माने जेव्हां डोळे उघडले तेव्हां समोर उभ्या असलेल्या रागिणीकडे बघत तो आश्चर्याने म्हणाला, "अरे, मला पुन्हां दिसायला लागलंय. एका विजेने माझी दृष्टि गेली तर दुसऱ्या विजेनी ती परत आली. रागिणी एक सांगू? तू त्या दिवशीपेक्षां आज आणखी जास्त सुंदर दिसते आहेस. खरंच, मी इतका सुखांत कधीच नव्हतो."

हे ऐकून रागिणी मंद हंसत म्हणाली, "मी सुंदर आहे की नाही ते मला कांही माहित नाही. पण आपल्या हृदयाचे सौंदर्य मनोहारी आहे. जेव्हां तुम्ही मला बघितलं तेव्हांपासून तुम्ही माझ्यावर अपार प्रेम करत आहात. माझ्याशीच लग्न करण्यासाठी तुम्ही जे प्रयत्न केलेत, ते मला लाखमोलाचे आहेत. आपले माझ्यावरचे हे ऋण मी कधीच फेडूं शकणार नाही."

कल्याणवर्माने मोठ्या प्रेमाने तिला जवळ घेतले. सगळ्यांचा विश्वास बसला की रागिणीच्या पातिव्रत्यामुळेच कल्याणवर्माची दृष्टी परत आली. सगळे तिला एक प्रतिष्ठित व आदरणीय स्त्री म्हणून मान देऊं लागले. तिच्या आगमनामुळे जमीनदारांच्या घराण्याची प्रतिष्ठा वाढली.

बरोबर केशव व जयमल्ल जाताना दिसले. एका खडकावर उभे राहून सैनिकांनी ओरडून विचारले, "अरे म्हाताऱ्या, त्यांना कुठे नेतो आहेस?"

केशवच्या पित्याने सैनिकांना न डगमगता उत्तर दिले, "अरे, या दुष्टांना मी राजगुरुंच्या जवळून बक्षीस मिळेल म्हणून घेऊन जातो आहे. माझं इनाम तुम्ही उपटायला बघाल तर याद राखा! तुम्ही आल्या वाटेने निघून जा कसे!"

"मरायला टेकला आहे म्हातारा, पण तरी-देखील पैशाची हाव कांही सुटत नाही अजून!" असं पुटपुटत सैनिक मागे वळून राजगुरुच्याकडे परत जाऊं लागले.

भयंकर घाटीबद्दलची माहिती जाणून घ्यायची राजगुरुला उत्सुकता होती. तरीही त्याने विचार केला कीं हे शिष्य भेटले कीं त्याबाबतीत ब्राम्हदंडीकडे चौकशी करणे योग्य ठरेल; कारण यांच्यासमोर तो खोटे बोलूं शकणार नाही.

सर्व प्रथम मांत्रिकाची घमेंड उतरवायची असा राजगुरुने मनोमन निश्चय केला होता.

त्याने सेनापतीला बोलावून सांगितले, "या ब्राम्हदंडीचे हातपाय बांधा, आणि [illegible] टांगून नेतात [illegible] बांधून, त्याला नगराच्या वेशीपर्यंत ओढत न्या. आधी एक सैनिक पाठवून दवंडी पिटवायला सांगा, कीं मांत्रिक पकडला गेला आहे. म्हणून आजचा दिवस साजरा करायला हवा. त्यानंतर दोघा सैनिकांना ह्याच्या गुहेवर पहारेकरी म्हणून थांबायला सांगा."

राजगुरुच्या आज्ञेप्रमाणे सैनिकांनी ब्राम्हदंडीचे हातपाय बांधले. नंतर एक जाड सोटा ते घेऊन आले. त्यांनी ब्राम्हदंडीला हातपाय बांधून त्या सोट्यावर टांगले, आणि दोन्ही टोंकाना दोनदोन सैनिकांनी तो सोटा खांद्यावर घेतला व ते पहाडा-वरुन खाली उतरुं लागले. ब्राम्हदंडीचे शरीर हिंदकळत होते आणि तो त्यामुळे कळवळून ओरडत होता. "अरे उन्मत्त भैरवा, तू उपासकांचा वटवृक्ष आहेस, माझा आणखी किती अपमान करवणार आहेस रे?"

राजगुरु हंसतच पायथ्याशी बांधलेल्या त्याच्या घोड्याकडे जाऊं लागला. *(क्रमशः)*

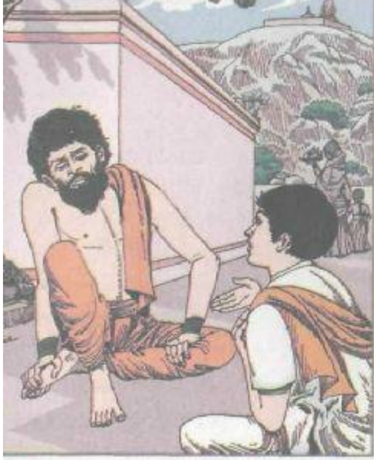

वेताळ कथा

शिवालय

निश्चयाचा महामेरु राजा विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला. त्याने शव खाली उतरवले आणि खांद्यावर घेतले. नंतर तो नेहमीप्रमाणे स्मशानाच्या वाटेने जाऊं लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने म्हटले, "राजन्, या भीषण अंधारात तू कुठे जाणार आहेस? तुझे इच्छित ठिकाण तुला माहीत आहे कां? तुला पाहून मला शंका येते कीं तू शापग्रस्त असावास, म्हणून दिशाहीन होऊन असा सैरभैर फिरतो आहेस. अजूनही वेळ गेलेली नाही, योग्य मार्ग निवड, नाहीतर शिव नांवाच्या तरुणासारखी तुझी गत होईल.

तो गुणसंपन्न, अत्यंत शूर व धाडसी होता. या गुणांमुळे त्याने एक महान कार्य केले, पण अहंकाराच्यापोटी त्याने त्याचे

फलित गमावले. ज्या ध्येयासाठी तू इतके कठोर परिश्रम करतो आहेस, त्याचे फळ तुला मिळाले तर ते घालवूं नकोस. त्यासाठी तुला सावध करण्यासाठी म्हणून मी त्या तरुणाची, शिवची कहाणी तुला सांगतो ती नीट ऐक.'' आणि वेताळाने पुढील गोष्ट सांगितली.

सुगंधीपुर गांवालगत एका उंच पर्वतावर एक प्रशस्त मंदिर होते. पण त्या मंदिरात कोणता देव आहे, हे लोकांना माहीत नव्हते. कारण त्या पर्वत-शिखरावर जायला मार्गच नव्हता. कडेकपारीमधे कांटेरी झाडी, वृक्ष, व विषारी सर्प, भरपूर होते.

त्या गांवात शिव नांवाचा एक वीस वर्षांचा तरुण राहात होता. तो मोठा झाला तेव्हांपासून तो भक्तांच्या गोष्टी ऐकत असे. लेखन-वाचनाची देखील त्याला गोडी होती, तो हुशार होता, व असामान्य धाडसी होता. पर्वतावरचे ते मंदिर व तिथला देव पाहण्याची त्याला तीव्र इच्छा होती. एकदा त्याने ही इच्छा आईजवळ बोलून दाखवली. ती एकदम घाबरुन म्हणाली, ''बेटा, हे साहस मात्र करुं नकोस. आपल्या गांवातल्या शिवालयाच्या बैराग्याने तिथे जायचे धाडस केले, आणि त्या प्रयत्नांत त्याचा एक डोळा गेला.''

दुसऱ्याच दिवशी शिव त्या बैराग्याला जाऊन भेटला. तेव्हां बैराग्याने त्याच्या खांद्यावर थोपटीत म्हटले, ''त्या पर्वताच्या शिखरावर पोंचणे हे कांही सोपे काम नाही. मी तिथपर्यंत पोंचलो, परंतु एका रागीट यक्षाच्या शापामुळे माझा एक डोळा गेला. पण तिथे जायचे कसे ते मी तुला सांगू शकतो. तुझं नशीब चांगलं असेल तर पुढे सगळं ठीक होईल.''

बैराग्याची भेट झाली ही गोष्ट शिवने आई-पासून लपवून ठेवली. एका आठवड्यानंतर सकाळी उठून तो त्या मंदिराकडे जायला निघाला. महादेवाला प्रिय अशी बेलाची पाने त्याने बरोबर घेतली.

बैराग्याने सांगितल्याप्रमाणे एका दगडावर महाशिवाची लिंग रूपरेषा कोरलेली होती. त्या रूपाला शिवने वंदन केले व बेलाची पाने त्या मूर्तीच्या पायाशी थोडा वेळ ठेवली. नंतर ती पाने उचलून त्याने आपल्या डोक्यावर ठेवली. त्या पानांच्या प्रभावामुळे त्याला झाडांचे कांटे टोंचले नाहीत व विषारी सर्पही त्याच्याजवळ आले नाहीत. हे गुपित बैराग्याला मोठ्या मुष्कीलीने

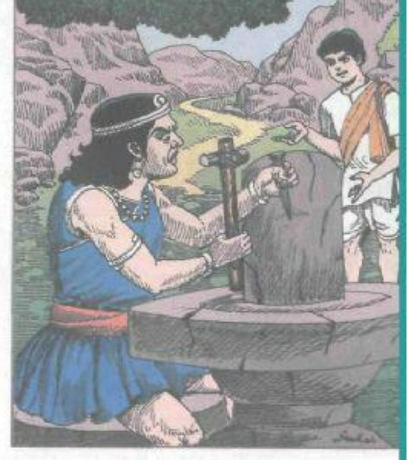

समजले होते व ते त्याने शिवला सांगितलेले होते.

दुपार होईपर्यंत शिव अर्धा पर्वत चढून गेला. तेवढ्यांत त्याला दगडावर छिन्नीने ठोकल्याचा आवाज ऐकूं आला. शिवने त्या दिशेला वळून बघितले. कुणीतरी दैवी पुरुष छिन्नीने दगडांतून शिवलिंग कोरण्याचा प्रयत्न करीत होता. त्या पुरुषाच्या अंगावर किंमती वस्त्रे व आभूषणें होती. पण त्याच्या हातून कोरताना त्या दगडाला चिरा पडत होत्या. बैराग्याने ज्याच्याबद्दल सांगितले, तो हाच यक्ष असला पाहिजे, हे शिवच्या लक्षांत आले. तो हळूंहळूं त्या यक्षाजवळ गेला आणि त्याने त्याला नम्रतापूर्वक नमस्कार केला.

यक्षाने शिवच्याकडे रागाने बघितले आणि म्हटले, ''तू एक सामान्य मानव - माझ्याजवळ येण्याची तुझी हिंमतच कशी झाली? मी यक्ष आहे. तुझ्यासारखाच एक वैरागी माझ्याकडे आला आणि माझ्याकडून शापग्रस्त झाला. तुझ्यासारखी माणसे इकडे येऊं नयेत, आमच्या पूजेत व्यत्यय येऊं नये, म्हणून आम्ही ही वाट दुर्गम करुन ठेवली. तरीही, तू इथे कसा पोंचलास? तुला माहीत नाही, ह्यामुळेच त्या बैराग्याचा एक डोळा गेला.''

शिवने धिटाईने सांगितले, ''यक्षमहाराज, ज्या बैराग्याने आपल्याला शाप दिला, त्यानेच मला सांगितलं कीं यक्षदेव शिवभगवानाचा अनादर करत आहेत. त्यांच्याकडून केवढा अनर्थ होतो आहे. फार फार पूर्वी एक आदिवासी पर्वतावर शिकार करायला आला होता. लिंगाच्या

आकाराचा एक मोठा दगड त्याला दिसला. त्याने त्या दगडाला फुले वाहिली आणि शिव, महाशिव, असा जप करीत मान खाली घालून तो प्रार्थना करुं लागला. आपल्या यक्षांनी ते पाहिलं आणि त्याला ते म्हणाले, ''अरे ओ मूर्खा, तू दगडाची पूजा करतो आहेस आणि जप मात्र करतो आहेस शिवाच्या नांवाचा! हा तर अगदीच चुकीचा उपचार आहे.'' असं म्हणत त्यांनी तो दगड फोडून टाकला आणि त्या आदिवासी माणसाला तिथून पळवून लावलं.'' शिव आणखी कांही बोलण्यापूर्वी, यक्षाने त्याला थांबवून म्हटले, ''ज्या यक्षांच्याबद्दल तू सांगतो आहेस, त्यांत मीही एक होतो. माझं नांव यशोधन आहे. याच्याहून जास्त महत्वाचा वेगळाच विषय आहे. आम्ही त्या आदिवासीला पळवून लावलं,

त्यानंतर लगेच गंभीर स्वरांत महाशिवाने आम्हाला म्हटलं, "माझ्या निष्पाप भक्ताला तुम्ही सतावलंत, त्याला इथून पळवून लावलंत, आणि हा तुमचा मोठाच अपराध आहे. एवढंच नव्हे, तर माझ्या ज्या रुपाची तो पूजा करीत होता, तेही तुम्ही फोडून टाकलंत. तेव्हां आता तुम्हीच माझं अेक मंदिर ह्या पर्वतावर बनवा आणि त्या मंदिराच्या गर्भगृहांत असे एक शिवलिंग स्थापन करा की ज्यांत कुठेही चीर नाही. माझ्या कोणा निःस्वार्थी भक्ताच्या हातून हे अवश्य होऊं शकेल. हे काम पूर्ण होईपर्यंत हा पर्वत सोडून तुमच्यापैकी कुणालाही परत यक्षलोकांत जाता येणार नाही."

शिवने आश्चर्य वाटून विचारले, "यक्षमहाराज, असे चीर नसलेले लिंग बनवणे इतके कठीण आहे कां?" आपली असहाय्यता व्यक्त करीत यक्ष म्हणाला, "आम्ही मंदिर तर बांधलं, पण निर्दोष शिवलिंग मात्र अद्याप बनवता आलेले नाही. तू बघतो आहेस ना, ह्या शिवलिंगाला देखील तडे पडत आहेतच!"

यक्ष बनवीत असलेल्या शिवलिंगाकडे शिव थोडा वेळ निरखून बघत राहिला. नंतर त्याने हात जोडून शिवभगवानाची प्रार्थना केली व म्हटले, "हे महादेवा, आम्ही सामान्य माणसे, भक्तिभावाने आपली प्रार्थना करतो. आमच्याच गांवातले नव्हेत, तर इतर अनेक भक्त आपली पूजा करायला मिळावी, आपली सेवा करायला मिळावी म्हणून तडफडत आहेत. कुणाच्याही मध्यस्थीशिवाय आपण स्वतः या मंदिरात आपली प्रतिष्ठापना करावी ही विनंती."

दुसऱ्याच क्षणीं ते चिरा पडलेले शिवलिंग एकसंध झाले, त्याची प्रभा चमकायला लागली, आणि बघताबघता ते अदृश्य होऊन गर्भगृहांत त्याची आपोआप स्थापना झाली.

शिव व यक्ष धावतच मंदिरात गेले. पर्वतावर जेवढे सगळे यक्ष होते, ते तिथे आले, आणि सर्वांनी मिळून देवावर अभिषेक केला.

नंतर यशोधन यक्षाने शिवची माहिती आपल्या इतर यक्षबंधूंना सांगितली. नंतर यक्ष शिवकडे वळून म्हणाला, "महाशिवाबद्दलची तुझी भक्ती अपार आहे. यापुढे शिवालयाची देखभाल करण्याची जबाबदारी तुला पार पाडली पाहिजे."

शिवने स्पष्ट उत्तर दिले, "आपल्या या औदार्याबद्दल मी आपला आभारी आहे. जे मंदिर आपण निर्माण केले आहे, त्या मंदिरात सर्वांना प्रवेश मिळण्याचे सौभाग्य प्राप्त असावे. ज्या वैराग्याचा डोळा आपल्या शापामुळे गेला, त्याला पुन्हां दृष्टी प्राप्त व्हावी असे आपण करावे. पण मंदिराची जबाबदारी सांभाळण्याचे काम माझ्याकडून होणार नाही. मला घरी परत जाण्याची अनुमती द्यावी." असं म्हणून शिव तिथून निघाला.

वेताळाने कहाणी सांगितल्यानंतर राजा विक्रमार्काला म्हटले, "राजन्, मंदिरामधे यक्षांना शिवलिंगाची स्थापना करता आली नाही, ते काम शिवने केले. मंदिराची जबाबदारी त्याच्यावर सोंपवली, पण ती इच्छा त्याने मानली नाही. त्याने मंदिरात शिवलिंग स्थापन केले म्हणून तो स्वतःला इतका मोठा समजायला लागला कीं काय? त्या क्षणी त्याची बुद्धी फिरली होती कीं काय? तिथे त्याचा स्वार्थ तर आड आला नव्हता ना? माझ्या या शंकांची उत्तरे तुला माहीत असूनही तू गप्प राहिलास, तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होतील."

विक्रमार्कानि उत्तर दिलं, "शिव बालवयांतच भक्तीच्या कथा ऐकत होता, त्याला वाचन-लेखनांत रुची होती, म्हणूनच तो पर्वतावर चढूं शकला. जरी तिथे जायला इतर लोक घाबरत होते, तरी त्याची निःस्वार्थी भक्ती होती म्हणून त्याच्या हातून शिवलिंगाची प्रतिष्ठापना झाली. त्याच्या डोळ्यासमोर ही अपूर्व घटना घडली, त्यामुले त्याच्या मनांतला भक्तिभाव आणखी वाढला.

आध्यात्मिक विषयांत जास्ती अभ्यास करण्याची त्याची इच्छा प्रबळ होती. त्यामुळे मंदिराची देखभाल करण्यापेक्षां तो अभ्यास त्याला जास्त महत्वाचा वाटला. अशा भक्तांना बुद्धिमांद्य किंवा स्वार्थी दृष्टी कधी येत नाही. महाशिवाला एकदा बघण्याची तीव्र इच्छा होती, ती पूर्ण झाली. तेव्हां त्यानंतर तिथून निघून जाणे हे योग्यच होतं. मानवाच्या कल्याणाबरोबर प्रयत्नांची शिकस्त, ही कायम जोडलेली असते."

राजाचे मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ पुन्हां शवासहित अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

(सुभद्रादेवीच्या रचनेवरुन)

वृक्षांचा विवाह

श्री. वटवृक्ष, वय ६० वर्षें, यांचा शुभ विवाह कुमारी नीम, वय २५ वर्षें, हिच्याशी पारंपारिक पद्धतीने झाला. मध्य केरळमधल्या तेनकुरिसी इथल्या शिवमंदिराच्या आवारांत ही झाडे आहेत. पुजाऱ्याने मंदिरातले तीर्थ वडाच्या झाडावर शिंपडले आणि केरळमधले नवरदेव नेसतात, तसले पांढरे धोतर झाडाला नेसवले. नीमच्या झाडाला लाल रेशमी साडी नेसवली गेली. मुहूर्ताची वेळ झाली, तेव्हां पुजाऱ्याने सोन्याचे मंगळसूत्र त्या नीम झाडाभोवती बांधले. जमलेल्या सर्व भाविकांनी त्यावेळी वेदपठणाने आसमंत गर्जत ठेवला.

मस्तकावेगळे पुतळे

तमिळनाडमधल्या वेल्लोर जिल्ह्यांतल्या खेड्यांमधे पाहुणे गेले कीं मस्तक नसलेले पुतळे पाहून ते आश्चर्यचकित होतात. हे पुतळे देवीच्या देवळांमधून दिसतात. उत्सवाच्यावेळी मात्र या धडांवर डोकी ठेवली जातात. जर हे पुतळे संपूर्णावस्थेंत असले तर गांवावर पूर किंवा आगीसारखे संकट येऊं शकेल असा त्यांचा समज आहे. अर्जुनाचा मुलगा अरवान याचे हे पुतळे आहेत. त्याने आपल्या जिवाचे दान देऊन कुरुक्षेत्रावर पांडवांना विजयी होण्यास मदत केलेली होती. म्हणून त्याचे पुतळे मस्तकाशिवाय ठेवलेले आहेत.

हिमाचल प्रदेशांतील एक लोककथा

दोन भाऊ

आपल्याला जर कुणी असं सांगितलं की ज्ञानचंद्र नांवाचा एक राजा होता, तर आपण तो ज्ञानी आणि शहाणा आहे असं समजू. पण चित्रपुरचा हा राजा ह्याच्या बरोबर उलट होता. त्याला आपल्या प्रजेने शेती करणे, विहिरी खोदणे, रस्ते बांधणे, मुळीच पसंत नव्हते. त्यामुळे लोकांना खायला धान्य नव्हते, प्यायला पाणी नाही, प्रवासासाठी डोंगरदऱ्या पार करुन कांट्या-कुट्यांतून वाट काढावी लागत असे. असं असूनही राजा घरदार, शेती, दुकाने यावर कर वसूल करत असे. लोकांना राजाचा राग येत असे पण काय करणार? संध्याकाळी पिंपळाच्या पारावर बसलेल्या लोकांतला एक जण म्हणाला, "हे सगळं कुठे जाऊन पोचणार आहे कोण जाणे!"

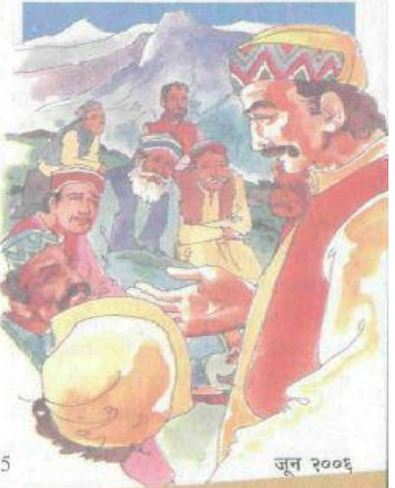
"नुसती तक्रार करण्यात काय अर्थ आहे?" सगळ्यांनी आवाजाच्या दिशेने माना वर केल्या. ज्ञानचंद्रचे वडील अतुलचंद्र ह्यांच्यासाठी लढाया लढलेला कुंजीलाल बोलत होता. आपल्या अडचणींतून हा कांही मार्ग काढेल का, या आशेने ते त्याच्याकडे पाहूं लागले.

"आपण कांहीतरी केलं पाहिजे" कुंजीलाल विचारपूर्वक बोलत म्हणाला. हा वीर अजूनही डोंगरी सिंहासारखा शक्तिवान आणि मजबूत होता. तरीही तो मितभाषी व सौम्य व्यक्तिमत्वाचा होता. लोकांना त्याचा आदर वाटत होता. ते आता आशेने त्याच्या चेहेऱ्याकडे पाहूं लागले.

"प्रथम आपण कर देणं थांबवू, कर वसुलीसाठी आलेल्या अधिकाऱ्याला रिकाम्या हाती परत पाठवूं. बघूं राजा काय करतो ते."

"हो, हो." सगळे म्हणाले. इतके दिवस गप्प बसलेल्या त्या सर्वांना आता जोर चढला होता. "तो जर गेला नाही तर त्याला चांगलं बदडून काढूं."

सुदैवाने त्यांच्यावर तशी वेळच आली नाही. त्यांच्या बेताचा सुगावा लागल्यामुळे राजाने

कराधिकाऱ्याच्या ऐवजी आपले सैनिकच युद्धासाठी त्यांच्या गांवी पाठवले.

सैनिक गांवाच्या वेशीवर पोचले असून राजाच्या येण्याची वाट बघत आहेत. ही गांव-कऱ्यांनी आणलेली बातमी ऐकूनही कुंजीलाल कांही अस्वस्थ झाला नाही. त्याने असा विचार केला.

"मी माझ्या भावाची मदत घेईन. आम्ही दोघे मिळून राजाला सहज हरवूं."

पण कीर्तिलाल हा भित्र्या स्वभावाचा होता. जेव्हां त्याला भावाच्या भेटीमागले कारण कळले, तेव्हां तो उत्तरादाखल म्हणाला, "माफ कर. सध्या माझी तब्येत चांगली नाही आणि वैद्यांनी मला पूर्ण विश्रांती घेण्याचा सल्ला दिला आहे."

कुंजीलालला ह्या गोष्टीचे आश्चर्यही वाटले नाही किंवा तो निराशही झाला नाही. त्याने गांवातल्या तरुणांना गोळा केले आणि तो राजाच्या सैनिकांशी युद्ध करायला गेला. सुदैवाने गांवकऱ्यांची संख्या सैनिकांपेक्षां जास्त होती. गांवकऱ्यांनी शौर्याने लढून राजाचा पराभव केला.

जेव्हां विजयी गांवकरी परतले, तेव्हा स्वागताला किर्तीलाल सर्वांच्यापुढे हजर. तो आपल्या भावाला म्हणाला, "कुंजीलाल, मला खरंच तुझ्याबरोबर यायचं होतं पण वैद्यांचे सांगणे कसे टाळणार? पण तू आणलेल्या लुटीतला वांटा मला दे ना. मी तुझा लाडका भाऊ ना?"

कुंजीलालला भावाबरोबर भांडण करायचे नव्हते म्हणून त्याला लुटीतला कांही थोडा भाग देऊन त्याने त्याची रवानगी केली.

कुंजीलालच्या लौकरच लक्षात आलं की राजा ज्ञानचंद्र आपल्याला फार दिवस या विजयाचा आनंद मिळूं देणार नाही. तो आपल्याला शिक्षा करायची संधी शोधेलच. त्याला स्वतःची चिंता नव्हती पण आपल्या गरोदर बायकोची, गंगादेवीची, काळजी वाटत होती.

तो एक दिवस तिला म्हणाला, "गंगा, मला शिक्षा देण्यासाठी राजा तुला कांहीतरी दगाफटका करेल. अशी मला भीती वाटते. म्हणून मी कांही दिवसांसाठी डोंगरातल्या एका गुहेंत तुझ्या रहाण्याची व्यवस्था करणार आहे. जेव्हां सगळे सुरळीत, पूर्वीसारखे होईल, तेव्हांच मी तुला परत घेऊन येईन."

त्याच्या लाडक्या बायकोला त्याला एकटं

सोडून जायचे नव्हतं. ती म्हणाली, "तुम्ही राजाची क्षमा कां नाही मागत? माझी खात्री आहे तो तुम्हाला माफ करेल आणि सगळं विसरेल."

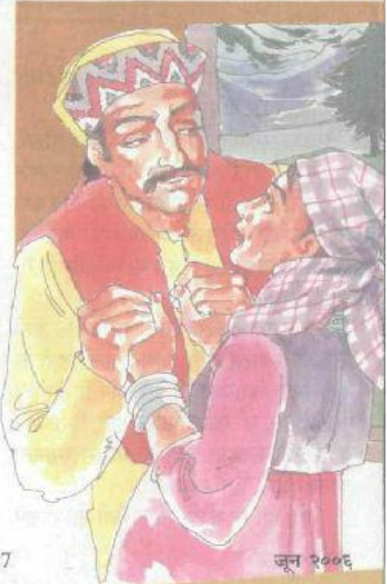
कुंजीलाल म्हणाला, "नाही गंगा. ते कधीही होणार नाही. आपला राजा तसा नाही. तो गरीब गांवकऱ्यांना कसा त्रास देतोय ते बघितलं नाहीस कां? तो त्याचे वागणे सुधारेपर्यन्त मी त्याच्याशी लढेन."

आपल्या नवऱ्याचे मत बदलणे शक्य नाही, तेव्हां त्याच्याशी वाद नको असा विचार करुन तिने पुष्कळ दिवस पुरेल एवढे अन्नधान्य बरोबर घेतले, आणि ती कुंजीलालबरोबर डोंगरावरच्या गुहेत रहायला गेली. गुहेंत तिची व्यवस्था लावून परत जाताना कुंजीलाल तिला म्हणाला, "गंगा, आपला मुलगा पण शूर योद्धा होईल. आणि मोठा झाल्यावर शत्रूशी लढेल घाबरुं नकोस. मी लवकरच परत येईन." असं म्हणून जड अंतः-करणाने त्याने तिचा निरोप घेतला.

थोड्याच दिवसांनी राजाचा दूत कुंजीलालला भेटला. राज्यांतील दुसऱ्या भागातले बंड मोडायच्या कामी त्याची मदत हवी होती. त्याबरोबर असा निरोप होता की "तू यशस्वी झालास तर तू आणि तुझ्या गांवाला कायमची करमाफी मिळेल."

ह्यावर जरी फारसा विश्वास नव्हता तरी कुंजीलालने गांवासाठी राजाची मदत करण्याचे ठरविले. पुन्हां एकदा त्याने आपल्या भावाला बरोबर येण्याची विनंती केली. किर्तीलाल बरोबर येण्यास तयार झाला म्हणजे जर विजय मिळाला तर त्या बदल्यात राजाकडे कांहीतरी बक्षिस मागता येईल. दोघे भाऊ आणि सैनिक बंडाच्या ठिकाणी पोचणार, इतक्यांत अचानक किर्तीलाल तब्येत बरी नसल्याचे नाटक करुन मागे फिरला.

कुंजीलालने त्याला परतण्यास सम्मती देऊन तो एकटाच बंड मोडण्यास पुढे गेला. त्या गांवातल्या ज्येष्ठ लोकांनी कुंजीलालबद्दल आणि त्याने त्याच्या गांवातल्या लोकांचे प्रेम कसं मिळवलंय, याबद्दल ऐकले होते. त्यांनी वेशीवर त्याचे स्वागत केले. कुंजीलालने त्यांना वचन दिले की त्यांनी त्यांचे बंड थांबवले, तर रोजा त्यांना त्रास देणार नाही आणि योग्य रीतीने राज्य करेल अशी तो व्यवस्था करेल. गांवकऱ्यांना कुंजीलाल दिलेला शब्द पाळेल असा विश्वास

जर तुला जडजवाहीर दिले तर ते घेऊन जायला मी बरोबर असायला पाहिजेच कीं!"

राजाने दोघा भावांचे अगदी थंडपणे स्वागत केले. तो फक्त म्हणाला, "तुम्ही थोडे दिवस इथे रहा आणि दरबारांत रुजूं व्हा. माझ्या दरबारांत आता लढवय्ये नाहीत."

या दोघा भावांचे फारसे सख्य नाही असे कळताच राजाने किर्तीलालकडे एक दूत पाठवला. "राजाने सांगितलेले काम फत्ते झाले तर राजकन्येचा हात तुझ्या हातांत देईन" असे राजाचे म्हणणे होते.

ते काम किर्तीलालला सहज शक्य होते कारण दोघे भाऊ एका खोलीतच झोपत होते. असे दुष्ट कृत्य करुन तो राजाला त्याच्या वचनाची आठवण करुन द्यायला गेला, तेव्हां राजाने त्याला धक्का दिला. तो म्हणाला, "ज्याला आपल्या भावाचे एक कणभरही प्रेम नाही, अशा माणसाला कोण आपली मुलगी देईल? तू केलेल्या गुन्ह्याबद्दल तुला शिक्षा देणेच योग्य होईल, जरी तो गुन्हा माझ्या सांगण्या वरुन होता तरीदेखील!"

राजाने त्याला तुरुंगात टाकायची आज्ञा केली. इकडे कुंजीलालचे जंगी स्वागत करण्यासाठी वाट पहाणाऱ्या गांवकऱ्यांना जेव्हां कुंजीलालच्या भावानेच त्याची हत्या केल्याची बातमी समजली तेव्हां मोठा धक्काच बसला. राजाने किर्तीलालला शिक्षा केली हे न्याय्यच होतं असं त्यांना वाटलं.

वाटला म्हणून त्यांनी राजा विरुद्ध केलेले बंड मागे घेण्यास होकार दिला.

लढाई, रक्तपाताशिवाय आपण बंड मोडले, म्हणून कुंजीलाल आनंदात होता. राजवाड्यावर जाऊन राजाला ही बातमी देऊन पुढे जावे असे त्याने ठरविले. वाटेत त्याला वाट बघत थांबलेला किर्तीलाल दिसला. "तू घरी कां नाही गेलास?" त्याने विचारले.

"त्या गांवातले लोक तुला त्रास देतील अशी मला भीती वाटत होती. म्हणून गरज पडली तर तुला मदत करायला मी इथे थांबलो होतो." कुंजीलालला खरे कारण माहित होते. "माझ्याबरोबर राजवाड्यांत चल. मी बक्षिस घ्यायला चाललो आहे." तो म्हणाला.

"हो, हो. मी तुझ्याबरोबर येतो ना. राजाने

गंगादेवी डोंगरातल्या गुहेत राहून आपल्या नवऱ्याची वाट पहाताना दिवसाचे आठवडे आठवड्याचे महिने, महिन्याची वर्षे झाली. कुंजीलालची कांहीच खुशाही कळली नाही म्हणून तीही काळजीत होती. गांवकऱ्यांना तिचा ठावाठिकाणा माहित नसल्याने तिला मुलगा झाला आहे, हे देखील त्यांना माहित नव्हते.

गंगादेवी आपल्या मुलाला वाढवूं लागली. त्याचे नांव तिने वज्रलाल असे ठेवले. जवळच्या एका गुहेत एक मुनी खूप दिवसांपासून तपश्चर्या करताहेत हे त्या दोघांनाही माहित नव्हते. त्या मुनींना काही दैवी शक्ती प्राप्त झाल्या होत्या. एका लहान मुलाला गुहेजवळ खेळताना पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले. मुलगा त्यांना आपल्या आईकडे घेऊन गेला. तिने आपल्या पतीची सर्व हकिगत त्यांना सांगितली.

तेव्हां मुनींनी आपल्या दिव्यशक्तीने कुंजीलालचे काय झाले हे शोधून काढले. त्यांनी गंगादेवीला धीर देऊन सांगितले, "तुझ्या मुलाला मी स्वतः विद्या देईन आणि वडिलांच्या मृत्यूचा बदला घेण्यासाठीही तयार करीन."

तोपर्यन्त गंगादेवीने आपल्या मनाशी असे ठरविले होते की आपल्या मुलाला कोणत्याही वेड्या साहसात पडूं द्यायचे नाही. पण मुनींनी वज्रलालला असा एक कोट दिला की जो घातला कीं घालणारा अदृश्य होईल. आपल्या आईचा आणि मुनींचा आशिर्वाद घेऊन वज्रलाल कांही अडचण न येता राजवाड्यात पोचला.

राजाला कुठून आवाज येतो आहे ते समजत नव्हते. तो आवाज म्हणत होता "ज्ञानचंद्रा, तुझ्या सुटकेचा दिवस उजाडला आहे. तू अन्यायाने माझ्या वडिलांची हत्या त्यांच्या भावाकडून करविलीस. तुझ्या मारेकऱ्यापेक्षांही शंभर पटीनी तुझा गुन्हा मोठा आहे."

"तू कोण आहेस? आणि कुठून बोलतो आहेस?" थरथरत्या आवाजात ज्ञानचंद्राने विचारले. "तुला ते माहित असायची जरुर नाही." आवाज म्हणाला. आणि दुसऱ्या क्षणी राजा मरुन पडला.

मग वज्रलाल आईकडे परतला. मुनीनी सांगितले की आता गांवाकडे परत जाण्याची वेळ झाली आहे. मुनी गांवकऱ्यांशी बोलले. सगळ्या गांवाने तरुण वज्रलालला आपला नवा नायक मानले.

आळशी

सोमशर्मा हा श्रीमंत कुटुंबातला होता. शिक्षणाला सुरवात केल्यापासून तो काव्यांचे पाठांतर करीत असे, आणि ते नंतर दुसऱ्यांना गोष्टीरुपांत सांगत असे. या गोष्टी तो अतिशय सुरस शब्दांत सांगत असे, म्हणून त्याचे मित्र त्याला महाकवी म्हणूं लागले. ते त्याला म्हणत असत,

"तू सुद्धा एखादं महाकाव्य लिही आणि तुझी महाकवी पदवी सार्थ कर."

"पांडवांच्या अज्ञातवासाची गोष्ट मला फार आवडते. शिक्षण पूर्ण झाल्यावर ती गोष्ट मी काव्यरूपात रचीन." सोमशर्मा त्यांना आश्वासन देत म्हणाला.

थोड्याच दिवसांत सोमशर्माचे शिक्षण पूर्ण झाले. मित्र त्याला काव्य रचण्याचा आग्रह करुं लागले.

"तालपत्रावर लिहीलेल्या गोष्टी वाचायला मला आवडते. पण स्वतः लेखणी हातांत घेऊन लिहिण्याचा कंटाळा येतो. मला सुस्ती येते. म्हणून मी कविता करीत जाईन, आणि तुम्हापैकी कोणीतरी येऊन ती लिहून घेत जा."

"हे आमच्याने कांही होणार नाही. आळस झटकून स्वतः लिहिण्याचे कष्ट कर. नाही तर लवकरच लग्न कर. म्हणजे तुझी बायको नेहमीच तुझ्याबरोबर असेल, आणि तू केलेले काव्य ती लिहून ठेवीत राहील."

कांही दिवसांनी सुचला नांवाच्या मुलीशी सोमशर्माचे लग्न झाले. त्याचे मित्र सुचलाला भेटून तिला म्हणाले,

"तुझा पती महाकवी आहे. तेव्हां त्याच्याकडून काव्य रचून घेण्याची तुझीफार मोठी जबाबदारी आहे."

सुचलाने ही जबाबदारी स्वीकारली. पण दिवसभर तिला घरकाम असायचं आणि सोमशर्माला रात्री झोप यायची. आणि कवितेत

कमला जोशी

त्याचं लक्षच लगायचं नाही. तरी पण कधीकधी तो एखादी कविता सांगायचा. असं करुन वर्षभरांत जेमतेम एकवीस कविता झाल्या.

त्या ऐकून मित्र त्याला प्रोत्साहित करीत म्हणाले,

"तुझं काव्य श्रेष्ठदर्जाचं आहे. तू आळस सोडून काव्य पुरे कर."

त्यांच कौतुक ऐकून सोमशर्माला उत्साह आला. पण त्याच दिवशी त्याचे सासू-सासरे सुचलाला माहेरी घेऊन जायला आले. सोमशर्मा सुचलाला म्हणाला,

"जोपर्यन्त तू परत येत नाहीस, तोपर्यन्त माझं काव्य कोण लिहून घेणार?"

त्यावर हंसून सुचला त्याला समजावून सांगत म्हणाली, "आल्यावर तरी मी वेळ कसा देणार? छोट्या बाळाला सांभाळायचे काम आहे. तेव्हां आता आळस सोडून तुम्हीच काव्य लिहा."

थोड्या दिवसांनी आई होऊन सुचला परत आली. पण सोमशर्मा फक्त वीस कवितांपर्यन्तच पोचला होता. त्याचं तिला खूप वाईट वाटलं, पण कविता लिहून घ्यायला कांही तिला वेळ मिळाला नाही.

जेव्हां मित्रांना ही गोष्ट कळली, तेव्हां ते त्याला प्रोत्साहन देत म्हणाले, "सगळ्यांनाच कविता करता येत नाहीत. तेव्हां आळस सोडून तूच काव्य लिही."

"तुम्ही माझे जवळचे मित्र आहात. फक्त

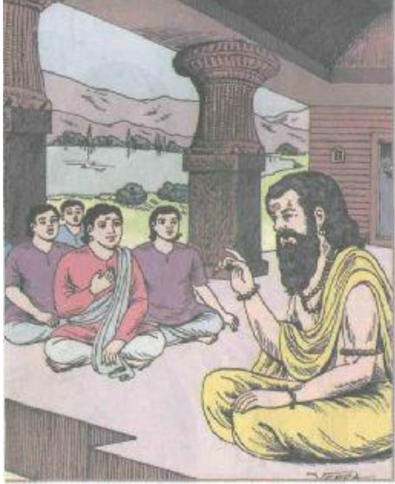

तुमच्या म्हणण्याने कांही मी मोठा कवी होत नाही. जोपर्यन्त कोणी श्रेष्ठ कवी असे म्हणत नाही, तोपर्यन्त मला खरा उत्साह येणार नाही." सोमशर्मा म्हणाला.

तेव्हां त्याच्या मित्रांनी राजाने गौरवलेल्या सारस्वत नांवाच्या एका कवीला त्याच्या घरी आणले. सोमशर्माच्या कविता वाचून ते त्याला कौतुकाने म्हणाले,

"सरस्वती तुझ्यावर प्रसन्न आहे. लवकरच तुझं काव्य पूर्ण करवून घेऊन राजाची शाबासकी मिळवून देईन. ही माझी जबाबदारी आहे." असं म्हणून ते गेले.

सोमशर्मा मित्रांना म्हणाला, "जर सरस्वतीची माझ्यावर कृपा असेल तर योग्य वेळी तीच माझा

आळस घालवून माझ्याकडून काव्य लिहून घेईल. तोपर्यन्त मी वाट पाहीन."

इतक्यांत तेज नांवाचा एक योगी त्या गांवात आला. त्याचे म्हणणे होते की आळस, ढिलेपणा हा मनुष्याला शाप आहे. गांवात सगळीकडे, हा योगी आळस घालवतो, अशी बातमी पसरली. सोमशर्माचे मित्र सोमशर्माला घेऊन त्याच्याकडे गेले. तेजने सोमशर्माला खूप वेगवेगळे प्रश्न विचारुन आळस घालवायचे कांही उपाय सांगितले. सोमशर्माने योग्यांना सांगितले की त्याने हे सर्व उपाय करुन पाहिले आहेत, पण त्यांचा कांही फायदा झाला नाही. हे ऐकून निराश होत तेज म्हणाला, "मुला, आजपर्यन्त मी समजत होतो, की मला कांहीही अशक्य नाही. पण तुझा आळस घालवणे कांही मला शक्य नाही."

सोमशर्मा हंसतच तिथून निघून गेला. पण त्याचे मित्र तिथेच थांबले, ते तेजला म्हणाले, "स्वामी, आपण इतक्यांतच हार मानलीत, ही गोष्ट जरा विचित्र वाटते."

तेज मंदपणे हंसून म्हणाला, "मुलांनो, ज्यांना आपल्या आळसाची लाज वाटत असे, आणि ज्यांना तो घालवायचा होता, त्यांना मी सांगितलेल्या उपायांची मदत झाली. पण सोमशर्माला आपल्या आळसाची लाज नसून गर्व आहे. कविता करण्यापेक्षा आळशी म्हणवून घेणेच त्याला आवडते. म्हणून माझ्या उपायांचा त्याच्यावर कांही प्रभाव पडत नाही."

"मग त्याच्या हातून काव्य रचून घ्यायचं आमचं स्वप्न या जन्मीं सत्य नाही होणार कां?" मित्र योग्याला म्हणाले.

तेज म्हणाला, "खरे कवी काव्य करण्यात कधीही आळस करीत नाहीत. सोमशर्माला स्वतःला कवी म्हणवून घ्यायची दुर्दम्य इच्छा आहे. पण त्याच्यात काव्य करायची योग्यता नाही. म्हणून आपली ही कमतरता तो आळसा-आड लपवूं पहात आहे. कांही मोठ्या कवींनी त्याला काव्य करण्याचा आग्रह पण केला, पण त्याने कांहीही केले नाही. अरे, तो कसा महाकवी होणार? इथून पुढे त्याला महाकवी नका म्हणू, महाआळशी म्हणा. आजच मी तीर्थयात्रेला जात आहे. तीन चार महिन्यांनी परत येईन."

तेजचे हे बोलणे सर्व गांवभर पसरले. त्या दिवसापासून लोक सोमशर्माला महाकवी न म्हणता महाआळशी म्हणूं लागले. हे ऐकून अपमानाने, लाजेने, सोमशर्माची मान खाली झुकली. जो एक दिवस महाकवी संबोधला जात होता, त्याला महाआळशी नांव; केवढी ही विटंबना!

सोमशर्माला आपले महाकवित्व सिद्ध केलेच पाहिजे अशी प्रबळ इच्छा झाली. हातांत लेखणी घेऊन रात्रंदिवस लिहीण्याच्या कामांत तो तल्लीन झाला.

तीन महिने एकाग्रतेने खूप परिश्रम करुन त्याने महाकाव्य पूर्ण केले. राजाने त्याचा गौरव केला. आता लोक मुक्तकंठाने त्याची स्तुती करुन त्याला महाकवी म्हणूं लागले. आता कुणीही त्याला आळशी म्हणायचं धाडस करत नव्हता.

चार महिन्यांनी तेज परत आला. सोम-शर्माच्या मित्रांनी घडलेली सर्व हकिगत सांगून गर्वाने म्हटले,

"योगीवर, तुमच्या उपायांचा कांही उपयोग झाला नाही, तो आमच्या मित्रांच्या आग्रहाने झाला."

त्यावर तेज हंसत त्यांना म्हणाला,

"मित्रांनो, दृढ संकल्पाने सर्व साध्य होते. निश्चय आणि आग्रहाअभावी कांहीही साध्य होत नाही. माझ्या उपायांनी मनुष्यांत जिद्द निर्माण होते. तुम्ही कष्ट न करता सोमशर्माला महाकवी बनवले.

तुमच्याद्वारे मी असा प्रचार केला की तो महाकवी नसून महाआळशी आहे. त्यामुळे त्याच्या स्वाभिमानाला ठेंच पोचली, आणि राग येऊन इरेस पेटून त्याने निश्चय केला.

त्याची प्रतिभा जागृत होऊन त्याला काव्य रचायला स्फूर्ती मिळाली. खरं पाहिलं तर माझ्या उपायानेच अप्रत्यक्षरित्या त्याचा आळस घालवला गेला. आणि एक चांगलं काव्य जन्माला आलं.

जे झालं ते चांगलंच झालं!"

थोरांच्या जीवनांतल्या कथा - ६

श्रेष्ठ शिल्पकार आणि त्याचे प्रारंभीचे समीक्षक

जगांतील सर्वश्रेष्ठ शिल्पकारांपैकी एक गणला जाणारा इटलीचा मायकेल अँजेलो (१४७५-१५६४) कुणाला माहीत नाही? रोममधल्या म्युझियम्स आणि चॅपेल्मधल्या भिंती व छतावरील त्याने केलेल्या कामातले सौंदर्य, आणि त्याची भव्यता बघून हजारो लोक आश्चर्यचकित होतात. चित्रकलेवरची शेकडो पुस्तके या शिल्पांच्या छायाचित्रांनी नटलेली असतात. संपूर्ण युरोप खंडाला त्याचा अभिमान वाटतो.

तो लहान असताना त्याची दाई त्याला कडेवर घेऊन दगडाच्या खाणीजवळ उभी रहात असे. तिथे तिचा नवरा दगड फोडायचे काम करीत असे. खडकाचे थरच्या थर तुटून वेगळे झालेले तो बघत असे. वेगवेगळ्या आकाराचे दगड घडताना, आकारांत येताना त्याने पाहिले. एक दिवस त्याने हत्यार उचलून दगडाच्या लादीतून स्वतःच्या आवडीचे शिल्प घडवायला सुरवात केली. हां! तो महान कलाकार कसा झाला ही एक मोठी कहाणी आहे. तो फक्त शिल्पकारच नव्हता, तर कवी आणि चित्रकार पण होता.

त्यावेळच्या समाजाने त्याच्या कलाकृतींची फारशी दखल घेतली नाही. समाजाच्या उच्च स्तरांत त्याचे फार मित्र नव्हते. त्याच्या कलागुणांचे कौतुक अमीर उमरावांकडे करुन त्याला समाजांत प्रतिष्ठा मिळवून देतील असे कुणी नव्हते. तरी देखील तो शिल्पनिर्मिती करीत राहिला आणि कला समीक्षकांना आपल्या शिल्पांचे मूल्यमापन करण्याविषयी विनवत राहिला. परंतु समीक्षकांनी त्याची उपेक्षा केली.

रोम हे पुरातन वास्तूंचे शहर आहे. तिथे शेकडो

वर्षांच्या जुन्या वास्तूंचे अवशेष ठिकठिकाणी बघायला मिळतात. एकदा एका उपनगरांत मातीत गाडलेल्या देवळाशेजारी उत्खनन चालूं होते. कामगार खणण्याचे काम करत असताना शेजारी उभा असलेला मायकेल अँजेलो एकदम ओरडला "मला मातीत एका नाजूक पुतळ्याचे सुंदर डोके दिसत आहे. काळजीपूर्वक खोदा." कामगारांनी हळूवारपणे खोदून एक सुंदर मानवी शिल्प बाहेर काढले. ही बातमी वाऱ्यासारखी सगळीकडे पसरली. आणि थोड्या वेळांतच कलेचे चाहते, टीकाकार व पुरातन कलाकृतींचा संग्रह करणारे अमीर उमराव तिथे हजर झाले. या कलाकृतीचे कौतुक करायला त्यांना शब्द अपुरे पडूं लागले.

"कुठल्या गतकालीन कलाकाराचे हे काम असेल?" एक म्हणाली. "आजच्या काळात ह्याच्या जवळपास येईल असे कांहीही नाही." दुसरा म्हणाला.

पुष्कळांना तो पुतळा हवा होता. पण सॅन जॉर्जिओच्या धर्मगुरुने सर्वाधिक रक्कम कबूल करुन तो शिल्प आपल्या चर्चमधे नेणार, एवढ्यांत मायकेलअँजलोकडे पहात. एक टीकाकार म्हणाला, "हे तरुण शिल्पकारा, तू सुद्धां यासारखे कांहीतरी निर्माण करण्याचे स्वप्न पाहिले पाहिजेस."

"खरंच, तू मोठे स्वप्न पाहिलेस, तर कांही अंशी तरी यशस्वी होशील." दुसरा म्हणाला.

"अगदी बरोबर. मी स्वप्न पाहिले आणि हे शिल्प घडले." तो म्हणाला.

"तुला म्हणायचंय तरी काय?" बरेच आश्चर्योद्गार निघाले. मायकेलअँजलोने शांतपणे शिल्पाच्या तळाशी असलेल्या आपल्या सहीकडे त्यांचे लक्ष वेधले. इतकेच नव्हे तर या शिल्पाची प्रतिकृती आपल्या घरांतून आणून दाखवली.

नंतर त्याने कबूल केले की त्या शिल्पाला जुने दिसण्यासाठी आपण रंगवले आणि रात्री या जुन्या अवशेषांजवळ आणून पुरले.

आपल्या फजितीची तीव्रता ओसरल्यावर कलाप्रेमी रसिकांनी व टीकाकारांनी मायकेल-अँजलोचे कर्तृत्व, व प्रतिभेचे कौतुकच केले. आणि त्यानंतर मात्र तो दुर्लक्षिला गेला नाही.

देवसेनाची कथा

अवंती देशाच्या राजधानीत विष्णूचे एक प्रसिद्ध देऊळ होते. विष्णुशर्मा त्या देवळाचा पुजारी होता. त्याने संगीत आणि नाट्यशास्त्राचा सखोल अभ्यास केला आणि या कलांत तो पारंगत झाला. राजस्थानातील श्रीमंत लोकांची मुले या विद्या शिकण्यास त्याच्याकडे येत असत.

देवसेना ही विष्णुशर्माची एकुलती एक मुलगी होती. ती लहान असतानाच तिची आई निधन पावली. मोठी होता होता तिने नृत्य संगीतकला अचूकपणे आत्मसात केल्या. लोक तिच्या कलेचे खूप कौतुक करीत असत. तिचा नाच पहाण्यास सामान्य लोक व मोठे अधिकारी येत असत.

राजा विक्रमसेन तिची प्रसिद्धी ऐकून बहुरुप्याच्या वेषांत तिचे नृत्य पहाण्यास आला. तिचे कौशल्य बघून तो थक्क झाला. तिचे नृत्य, संगीतज्ञान, आणि सौंदर्याने तो मंत्रमुग्ध झाला. त्याने आपली राजधानी भांगिमाला परतल्या बरोबर विष्णुशर्माला निरोप पाठवला की त्याची मुलगी देवसेना हिला राजनर्तकीचे पद बहाल केले आहे.

त्याला उत्तर म्हणून देवसेनेने राजाला एक पत्र लिहिले. त्यांत तिने असे लिहिले की तिने कलेला वाहून घेतले आहे. रसिक जनता आणि पंडित यांच्यासमोरच ती आपली कला सादर करेल. राजनर्तकी बनून दरबाराचे नियम पाळणे तिला शक्य होणार नाही आणि आवडणार देखील नाही. ही गोष्ट राज्यांत सगळीकडे पसरली. लोक असं सुद्धा म्हणायला लागले की राजाला तिच्याशी लग्न करायचे होते, पण तिने नकार दिला.

''देवसेना संगीत, नृत्यात प्रवीण आहे म्हणून ती कोणा महान कलाकाराशी लग्न करुं इच्छित असेल.'' एका शिल्पकाराला असे वाटून त्याने एका गुळगुळीत सुंदर दगडावर देवसेनेची प्रतिमा कोरुन तिला भेट म्हणून पाठवून, तिच्याशी लग्न करायची इच्छा व्यक्त केली.

एस.डी.ए. अजीज

एका कवीने तिला नायिका बनवून एक महाकाव्य रचले.

एका चित्रकाराने तिचे सुंदर चित्र काढून तिच्याशी विवाह करायची इच्छा दर्शवली.

अशा तऱ्हेने पुष्कळ लोक तिच्याशी लग्न करायला पुढे आले. हे सर्व पाहून देवसेना घाबरली. काय करावे हे तिला कळेना. ती तिची लहानपणापासूनची मैत्रीण राजवैद्यांची मुलगी सुभाषिणी हिचा सल्ला घेण्यास गेली.

सुभाषिणी अतिशय विवेकी मुलगी होती. तिला भल्याबुऱ्याची चांगली समज होती. ती देवसेनेला म्हणाली,

''तुला आयुष्यभर कुमारिकाच रहायचंय की सर्व दृष्टीने तुला आवडणाऱ्या एखाद्या तरुणाशी लग्न करायचे आहे?''

न अडखळता देवसेना तिला स्पष्टपणे म्हणाली, ''मी अशा माणसाशी लग्न करुं इच्छिते जो माझ्या नृत्य, गायन किंवा रुपावर प्रेम न करता, मी देवसेना, म्हणून माझ्यावर मनःपूर्वक प्रेम करेल.''

तिच्या ह्या उत्तरावर सुभाषिणी खूष झाली. ती म्हणाली, ''ठीक आहे. माझे वडील औषधोप-चारासाठी कांही जडीबूटी वापरतात, त्यांची मला चांगली माहिती आहे. त्यांतल्या दोन तुला देते. तू एक खाल्लीस की एका तासांत तू काळी कुरुप दिसायला लागशील. दुसरी खाल्लीस कीं कांही क्षणांत पहिल्यासारखी दिसूं लागशील.''

पहिली बुटी तर तिने तेव्हांच खाल्ली. एका तासात ती काळी कुरुप दिसूं लागली. दुसऱ्याच दिवशी तिने शिल्पी, कवी, चित्रकार यांना निमंत्रण पाठविले. ते तिच्याशी लग्न करायला उत्सुक होते. आपल्या भाग्यावर खूष होऊन तिघे तिला भेटायला आले. पण तिचे रूप पाहून ते चकित झाले.

''दुर्दैवाने माझे रूप असे झाले आहे, पण आपल्या तिघांपैकी ज्याला माझ्याशी लग्न करायचे आहे, त्याने पुढे यावे.'' देवसेना म्हणाली.

तिघेही तिथून पळून गेले.

बाह्य रुपावर मनुष्य किती भाळतो, मोहांत पडतो, याचा प्रत्यक्ष अनुभव देवसेनेला आला.

त्यावेळी देवसेनेचे वडील विष्णुशर्मा आजारी होते. आपल्या मुलीचे हे बदललेले कुरुप रूप

त्यांना सहन झाले नाही. कांही दिवसांतच ते मरण पावले. आता देवसेनेला जवळचे कुणीच राहिले नाही. दुःखाने एक दिवस ती पण घरांतून निघून गेली, व गांवाच्या बाहेरील आमराईत बेशुद्ध होऊन पडली.

थोड्या वेळाने शुद्धीवर आल्यावर तिच्या लक्षांत आले, कीं आपण झोपडीत आहोत, आणि एक तरुण शेतकरी दयेने आपल्याकडे लक्ष देऊन बघतो आहे.

देवसेना कांही बोलायच्या आंतच तो म्हणाला, ''माझं नाव मुकुंद आहे. सकाळी शेतावर जात असताना एका झाडाखाली तुम्हाला बेशुद्ध होऊन पडलेलं बघितलं, म्हणून मी तुम्हाला माझ्या घरी घेऊन आलो. तुम्ही बेशुद्ध कशा झालात? तुम्ही कुठे रहाता?''

सुरवातीला थोडं अडखळत, देवसेना म्हणाली, ''माझं या जगांत कोणी नाही. मी अगदी एकटी आहे. जगण्याचा अगदी तिटकारा आला आहे. कुठे तरी निघून जावे म्हणून घराबाहेर पडले पण रस्त्यांत बेशुद्ध होऊन पडले. तुमच्या घरी मला घेऊन आल्याबद्दल आभारी आहे.''

''आपण एकट्या आहात असं म्हणता. कुठे जाणार ते माहीत नाही. आपण इथेच रहावे हेच बरे होईल.''

''तुम्ही पण एकटेच आहात? आपलं सुद्धा दुसरं कोणी नाही?'' देवसेनेने विचारले.

''हो. माझं कोणी नाही. आई, वडील वारले. दोन एकर शेती आहे. त्याच्यावर जगतो आहे. आपण बरोबर राहूं शकतो. तुम्ही इथेच रहा.'' मुकुंद म्हणाला.

देवसेनेने होकार दिला. ती मुकुंदच्या बरोबर शेतावर जाऊ लागली आणि जसे जमेल तशी त्याला मदत करुं लागली.

असा एक महिना गेला. देवसेनेला मुकुंदचा स्वभाव फार आवडला. तो तिला जो मान देत असे, त्यामुळे ती खूष झाली. खूप विचार करुन तिने एक निर्णय घेतला. शेतांतले काम संपवून एक दिवस दोघे घरी येत असताना ती मुकुंदला म्हणाली,

''मुकुंद, खूप दिवस आपण एकत्र रहात आहोत. मला सांग, की माझ्याविषयी तुझं काय मत आहे?''

मुकुंद लगेच म्हणाला, ''तू खूप छान बोलतेस.

सुस्वभावी आहेस. जगांतल्या घडामोडींच तुला चांगले ज्ञान आहे. याहून एका स्त्रीला अजून काय हवं?''

देवसेना हंसली आणि म्हणाली, ''मी कोण होते आणि आता कशी आहे, याबद्दल तुला सांगायचंय.'' असं म्हणून तिने आपली सारं कांही कहाणी त्याला सांगितली.

आश्चर्याने मुकुंद म्हणाला, ''तू सुखांत होतीस. ते सोडून जाणूनबुजून मुळी खाऊन कुरुप बनून इथे माझ्याबरोबर शेतावर काम करते आहेस?''

''शेताचंच काम नाही तर मला तुझी पत्नी बनून जगायचंय. आता मी काळी कुरुप दिसते आहे, पण पुन्हा सुंदर दिसण्याची मुळी खाते.'' असं म्हणून खांद्यावरच्या पिशवीतली मुळी ती खाणार, इतक्यांत मुकुंदने ती पिशवी घेऊन दूर फेकून देत तिला म्हणाला, ''देवसेने, मला तुझे सौंदर्य नको आहे पण तुझ्यासारखी सद्गुणी धर्मपत्नी हवी आहे.''

मुकुंदचे बोलणे ऐकून देवसेनेच्या डोळ्यांत पाणी आले. दोन आठवड्यांनी त्या गांवातल्या मंदिरात त्यांचे लग्न झाले. तेव्हां सुभाषिणी पण लग्नाला आली. तिने दोघांचे अभिनंदन करुन देवसेनेला म्हटले,

''कांही झालं तरी तू तुझी इच्छा पूर्ण केलीस.''

''हो, सुभाषिणी. आज मी खूप आनंदात आहे. माझं बाह्य सौंदर्य पाहून माझ्याशी लग्न करायला निघालेल्या तरुणांपेक्षा मुकुंद कितीतरी पटींनी श्रेष्ठ आहे.''

ती सुभाषिणीला म्हणाली,

''मुकुंदच्या स्वभावाशी त्यांची तुलनाच करता येणार नाही. मी कुरुप असूनही मुकुंदला मी आवडले, व त्याने माझ्यावर प्रेम केलं. तो लाखमोलाचा आहे. त्याच्याशी लग्न करुन मी धन्य झाले. तो गरीब शेतकरी आहे पण मनाचा श्रीमंत आहे. त्याच्याशी लग्न झाले हे मी माझे सौभाग्य समजते.''

हे बोलताना तिच्या डोळ्यांत आनंद मावत नव्हता.

तुझ्यासारखाच

रामेश व कामेश हे दोघे शेजारी शेतकरी होते. गांवात रामेशला शब्दांचा जादूगार म्हणत. त्याच्या प्रत्येक बोलण्यांत कांहीतरी वैशिष्ट्य असे. रामेशला हरवावे व लोकांकडून वाहवा मिळवावी अशी कामेशची तीव्र इच्छा होती. पण त्याने केव्हांही प्रयत्न केला तरी तो सफल होत नसे.

त्यावर्षी रामनवमीच्या उत्सवाबद्दल प्रमुख गांवकऱ्यांची चर्चा सुरुं होती. रामेश ज्या सूचना सांगत होता, त्याविरुद्ध भीमेश सारख बोलत राहिला. म्हणून रामेशने कांहीही सूचना द्यायच्या नाहीत असा निश्चय केला.

त्याला सहानुभूती दाखवीत कामेशने विचारले, ''काय झालं रे? तू सल्ला देणे बंद केलेस?''

''जिथे परिस्थिती अनुकूल नसते, तिथे गप्प बसणे हेच योग्य असते.'' रामेशने उत्तर दिले.

''तुझं कुणी ऐकत नाही म्हणून नाराज झालास कां?'' कामेशने त्याला डिवचण्यासाठी विचारले.

''गरीबाची नाराजी त्याचे नुकसानच करते.'' रामेश म्हणाला.

''समजलं. तुझा मोठेपणा त्यांना मान्य नाही. पण म्हणून तू सीताराम विवाहात भाग सुद्धां घेणार नाहीस कीं काय?''

''अरे, परमेश्वराच्या दारांत कोण मोठा नि कोण लहान? सगळे सारखेच असतात.'' रामेश म्हणाला.

''सगळे सारखे असतात ना? मग सगळेच पालखीत बसले तर उचलणार कोण?'' कामेशने वाहवा मिळवण्यासाठी या म्हणीचा वापर करुन सर्वांकडे हेतूपूर्वक बघितले. रामेश लगेच म्हणाला, ''तुझ्यासारखाच कुणी ना कुणी असेलच की!'' सगळे हंसू लागले. कामेशचे तोंड मात्र उतरले.

- श्री रामकमल

पंचकल्याणी

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी एक उत्तम जातीच्या घोड्याचा अवतार धारण केला. राजाच्या तबेल्यांतल्या घोड्यांमध्ये तो घोडा पंचकल्याणी म्हणून ओळखला जाई. म्हणून त्याच्या खाण्यापिण्याची, वस्त्राभूषणाची व खोगीर वगैरेची राजेशाही थाटांत व्यवस्था करण्यात येत असे.

राजाच्या तबेल्यातील फक्त त्या घोड्याला जुन्या धान्याचा दाणा देण्यांत येई. तिसऱ्या वर्षापासून त्याची देखरेख स्वतंत्रपणे केली जाऊं लागली. त्याला जो दाणापाणी देण्यात येई तो इतर सामान्य घोड्यांसारखा नसे. एक हजार मोहोरा खर्च करून तयार केलेल्या सोन्याच्या ताटांत त्याला दाणा दिला जाई. त्याचा तबेला सुगंधी द्रव्यांनी शिंपडलेला असे. त्या तबेल्याच्या चारी बाजूला सुंदर पडदे लावलेले होते. शिवाय सोनेरी फुलांच्या कांठाची चमकदार चांदणी लावलेली होती. चारही भिंतींवर सुवासिक फुलांच्या माळा सोडलेल्या होत्या. रात्रंदिवस त्या तबेल्यात सुवासिक उदबत्त्यांच्या धूप दरवळत होता. सर्व वातावरण कसे शोभिवंत व प्रसन्न होते. अशा तऱ्हेने त्या घोड्याचा तबेला सजवलेला असे.

अशा तऱ्हेने अश्वाला शोभिवंत करून ठेवलेले पाहून काशी राजाच्या सामंतांना त्याचा हेवा वाटू लागला. त्याचा पाणउतारा कसा करता येईल याचा ते सारखा विचार करू लागले. एकदा सात मोजक्या प्रमुख सामंत राजांनी मिळून एक कारस्थान रचले. त्यांनी एक पत्र लिहून एका दूताला काशी राजाकडे पाठविले. त्या पत्रांत त्यांनी लिहिले होते की तुम्ही आपले राज्य आम्हाला देऊन तरी टाकावे, नाही तर युद्धाला तयार रहावे. लगेच काशी राजाने आपल्या सर्व मंत्र्यांची सभा बोलाविली आणि आलेल्या

प्रसंगाला कसे तोंड द्यावयाचे या विषयी त्यांचा सल्ला विचारला. मंत्री म्हणाले - "महाराज! आपण स्वतः युद्धाला जाण्याची गरज नाही. आपण आपले सेनापती वीरवर्मा यांस युद्धाला पाठविले तरी पुरे! ते युद्ध जिंकून येतील. त्यांना शक्य झाले नाही तर पुढे काय करावयाचे याचा विचार करतां येईल."

म्हणून काशी राजाने सेनापतीला बोलाविले व तो त्याला म्हणाला -

"सेनापती! आपल्यावर सात सामंत राजे चालून आले आहेत. त्यांना जिंकणे तुम्हाला शक्य आहे का?"

राजाला उत्तरादाखल सेनापती म्हणाला -

"महाप्रभु! महाराजांचा अत्यंत प्रिय असा पंचकल्याणी घोडा आपण देऊ शकलात तर या सातही सामंतांनाच नव्हे तर सर्व देशभरचे लोक आले तरी जिंकणे अशक्य नाही."

वीरवर्मा राजाला आत्मविश्वासपूर्वक म्हणाला. राजाला ते ऐकून फार आनंद झाला. त्याने अत्यंत आनंदाने पंचकल्याणी घोडा देऊन आणि सेनापतीला प्रोत्साहन देऊन निरोप दिला.

राजाचा निरोप घेऊन सेनापती लगेच पंच-कल्याणी घोड्यावर बसून युद्ध करायला रणांगणावर गेला.

वीरवर्मा विजेसारखा किल्ल्यांतून घोड्यावर बसून शत्रूवर तुटून पडला. त्याने पहिल्या सामंताशी साहसाने युद्ध करून त्याला कैद केले. नंतर तो पुन्हां रणांगणावर येऊन दुसऱ्या सामंताला आणि त्यानंतर क्रमाने पांच राजांना जिंकून त्यांना त्याने कैद केले.

सहाव्या राजाशी युद्ध करीत असताना त्याच्या घोड्याला एक जबर जखम झाली आणि जखमेतून रक्त येऊ लागले.

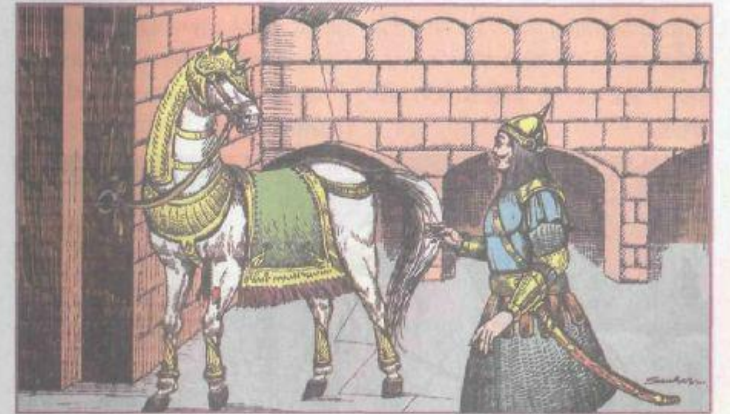
वीरवर्माने आपल्या पंचकल्याणी घोड्याला एका दाराजवळ बांधून ठेवले आणि आणखी एका घोड्यावर बसून युद्धाला जायचा विचार करू लागला. म्हणून तो पंचकल्याणी घोड्याचे खोगीर व लगाम वगैरे काढू लागला.

तेव्हां पंचकल्याणी रूपांत असलेल्या बोधिसत्वांनी सेनापती काय करीत आहेत ते त्यांनी आपले डोळे उघडून पाहिले.

"अरेरे, हे शूर सेनापती! तू किती भोळा आहेस रे! मला जखम लागलेली पाहून तू दुसरा घोडा तयार करू लागलास? सातव्या शत्रुसैन्याचा व्यूह भेद करून सातव्या सामंताला कैद करणे त्या घोड्याला शक्य तरी होईल का? तू दुसऱ्या घोड्याला घेऊन गेलास तर आतापर्यंत मिळविलेला जय व्यर्थ होईल. तू निष्कारण शत्रूच्या हाती कैद होशील व शत्रू हालहाल करून तुला ठार करील, आणि आपले दोघांचे मालक काशीराज शत्रूच्या हातांत अगदी सहजी कैद होतील. सातव्या सामंताला जिंकणे फक्त मलाच साध्य होईल, आणखी कोणत्याही घोड्याला ते शक्य नाही. हे तुला कसे कळत नाही?" असा विचार करीत पंचकल्याणी घोडा फार दुःखी झाला.

तो तेवढ्यावर थांबला नाही. त्याने वीर-वर्मालाजवळ बोलाविले व तो त्याला म्हणाला -

"हे वीरवर! सातव्या राजाला जिंकणं हे काम माझ्याशिवाय इतर कोणत्याही घोड्याला शक्य

नाही! मी आतांपर्यंत साध्य करून घेतलेले काम व्यर्थ करूं नकोस! कोणत्याही परिस्थितीत धैर्य व साहस सोडता कामा नये. तसाच आत्म-विश्वासही सोडून चालणार नाही. म्हणून माझ्या-वरच पूर्ण विश्वास ठेवून, मला जखम झाली एवढ्यावर घाबरून जाऊन मला सोडू नकोस. माझ्या जखमेवर पट्टी बांध व लवकर माझ्यावर स्वार होऊन रणांगणावर जा.'' अशा तऱ्हेने त्याने अनेक प्रकारे समजावून सांगितले.

वीरवर्माने लगेच आपल्या पंचकल्याणी घोड्याच्या जखमेला पट्टी बांधली व त्याला तयार केले. तो त्याच्यावर बसून निघतांच तो विद्युत् वेगाने निघाला. त्याने सहावाच नाही तर सातवा व्यूहही भंग केला. वीरवर्माने सातव्या सामंताला जिंकून त्यालाही कैद केले. अशा तऱ्हेने वीरवर्माला त्या युद्धांतही जय मिळाला.

सातही सामंतांना कैद करून वीरवर्माने काशीराजाच्या समोर नेऊन उभे केले. पंच-कल्याणी घोडासुद्धा तेथे आला आणि राजाला म्हणाला,

''प्रभो! हे सातही सामंत राजे तुझ्याचसारखे राजेच आहेत. त्यांचा वध करणे योग्य होणार नाही. त्यांचा अपमान करणेसुद्धा रास्त नाही. तू त्यांना कोणत्याही एका अटीवर सोडून देणेच श्रेयस्कर होईल! राजा, उदारतापूर्वक शत्रूला क्षमा करून न्याय व धर्माने राज्य कर!''

पंचकल्याणी घोड्याने या शब्दांत राजाला उपदेश केल्यावर सैनिकांनी पाठीवरचे खोगीर व तोंडातून लगाम काढला. आणि घोड्याच्या अंगावरचे दागिने काढले. ते काढीत असतांनाच पंचकल्याणी घोड्याने अंग टाकले आणि त्याचे पंचप्राण पंचतत्वात लुप्त झाले!

त्यानंतर काशी राजाच्या आज्ञेने सर्व गौरव व मानमरातबाने त्या घोड्याची उत्तरक्रिया करण्यात आली. वीरवर्माचा राजदरबारात सत्कार झाला. सातही सामंत राजांना आदरपूर्वक त्यांच्या त्यांच्या राज्यात परत पाठविण्यात आले. त्या दिवसापासून बोधिसत्वांना मान्य असलेल्या धर्म व न्याय पद्धतीने राजाने राज्य करून कीर्ती संपादन केली.

रामायण

भरत आपल्या मामाबरोबर आजोळी गेला. शत्रुघ्न पण बरोबर गेला. आजोळी कोणत्या गोष्टीची कमतरता? त्यांना आपल्या घरची आठवण सुद्धां राहिली नाहीं. तरी म्हाताऱ्या वडिलांची व प्रेमळ भाऊ राम याची त्यांना सारखी आठवण येत असे.

दशरथ राजाला पण आपल्या दोघां मुलांची सारखी आठवण येत असे. पण राम अयोध्येला असल्याकारणाने त्याने वडिलांना कोणत्याही प्रकारची उणीव भासू दिली नाही.

उतारवय होत गेले, तसे राजाला वाटूं लागले कीं आतां हे राज्य रामाला सोंपवून आपण वानप्रस्थाश्रमांत प्रवेश करावा. रामाला गादीवर बसलेला पाहिले म्हणजे डोळ्याचे पारणे फिटेल.

राजाने आपल्या मंत्र्यांचा सल्ला विचारला. त्यांनी पण राजाचा राज्याभिषेक करण्यास आपली संमति दिली. त्याच्या मांडलिक राजांचे व प्रजेचे मत का ते घ्यायचे उरले होते. म्हणून राजाने सर्व राजांना निमंत्रण पाठविले व त्यांचा सल्ला विचारला. फक्त राजा जनक व कैकेयीचे वडील कैकेय दूर असल्यामुळे त्यांना तो बोलावणे पाठवूं शकला नाहीं.

दशरथ राजाच्या निमंत्रणाला मान देऊन सर्व मांडलिक राजे दरबारांत हजर झाले. राजधानीतले प्रमुख नागरिक व कांही शेतकरी पण आले. राजा त्यांना आदरपूर्वक म्हणाला, ''आतां मी वृद्ध झालो आहे. राज्याचा भार संभाळणे मला शक्य नाही. विश्रांतीची आवश्यकता आहे. राम पराक्रमी आहे. राज्य कारभाराचा त्याने अनुभव घेतला आहे. त्याचा राज्याभिषेक करून टाकला म्हणजे प्रजेच्या कल्याणाची मला फिकीर राहणार

नाहीं. तुम्हाला हे पसंत नसेल तर दुसरा उचित सल्ला द्या."

तें ऐकून सर्वांनी पाळीपाळीने मत दिले कीं रामाचा राज्याभिषेक करावा व तो लवकरच करावा.

दशरथ राजाने थट्टेखातर त्यांना विचारले, "रामाचा राज्याभिषेक लवकर करायला सांगता आहात म्हणजे माझा राज्यकारभार तुम्हाला पसंत पडला नाही! मी नुसता सल्ला विचारला. पण तुम्ही सर्वजण म्हणता आहात कीं राज्याभिषेक करावा व तोही लवकर करावा."

एक दरबारी मंदस्मित करून राजाला म्हणाला, "महाराज! आमच्यापैकी पुष्कळ लोक वृद्ध झाले आहेत. हा उत्सव स्वतःच्या डोळ्यांनी पहायला मिळेल या हेतूने त्यांनी ही सूचना केली आहे."

कांही दरबारी त्यावर राजाला म्हणाले - "रामासारख्या सद्गुणी युवराजाचा राज्याभिषेक लवकर पहायला मिळावा हे आम्हा तरुणांना देखील वाटते. महाराजांना पण त्यांत आनंद वाटेल."

उत्तरादाखल राजा त्यांना म्हणाला, "राम गादीवर बसला म्हणजे मी मोकळा झालो. प्रजेला व तुम्हाला सर्वांना हा सल्ला पसंत आहे, हे ऐकून माझ्या मनाचे समाधान झाले."

नंतर राजाने वशिष्ठ, वामदेव, जाबाली आदि ऋषी व मुनींना निमंत्रण पाठविले. ते आल्यावर राजाने रामराज्याभिषेकाची तयारी करण्यास विनंति केली. तो त्यांना म्हणाला -

"आपल्या सर्वांच्या आशीर्वादाने राम राज्याकारभार संभाळण्यायोग्य झाला आहे. त्याचा राज्याभिषेक पहायला सर्व प्रजा आतुर आहे. तरी या उत्सवाला आवश्यक ती सर्व सामुग्री एकत्र करावी."

राजाने आपला प्रधान सुमंत्र याच्या बरोबर रामाकडे निरोप पाठविला. तो रामाला बोलावून घेऊन आला. दशरथ रामाला प्रेमाने म्हणाला,

"बाळ! तुझा राज्याभिषेक करावा असे सर्व दरबारी व प्रजेचे मत आहे." असे सांगून राजाने रामाला निरोप दिला.

रामाची मित्रमंडळी जमा झाली. त्यांनी रामाचे अभिनंदन केले व कौसल्या मातेला ती आनंदाची बातमी जाऊन सांगितली. ज्याने ती सुवार्ता सांगितली त्याला कौसल्या मातेनें गळ्यांतला मोत्यांचा हार काढून दिला.

नंतर राजाने सुमंत्र वगैरे आपल्या मंत्र्यांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला. सर्वांमते असे ठरले कीं दुसऱ्याच दिवशी चांगला मुहूर्त असल्या कारणाने राज्याभिषेक उरकून घ्यावा. दशरथाने पुन्हां रामाकडे निरोप पाठविला.

सारथी रथ घेऊन आलेला पाहून रामाला आश्चर्यच वाटले. राम त्याला म्हणाला, "मी आतांच तर महाराजांचे दर्शन करून आलो! पुन्हां इतक्या तांतडीने बोलावण्याचें कारण समजले नाही!"

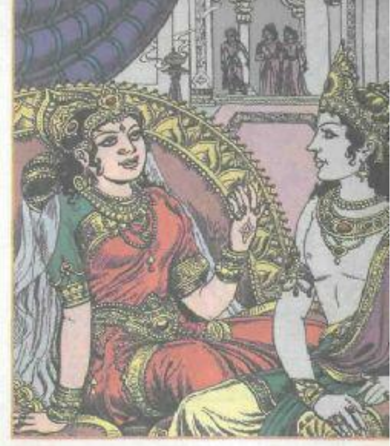
"महाराजांनी आपल्याला बोलावून आणायला सांगितले म्हणून आम्ही आलो. आतां येणें न येणे आपल्या मर्जीवर!" सारथी थट्टेत रामाकडे बघून हंसत म्हणाला.

राम वडिलांच्या आज्ञेप्रमाणे पुन्हां रथांत बसून निघाला. रामाला आलेला पाहून राजा गदगद-लेल्या कंठाने म्हणाला,

"बाळ! राज्याभिषेकाचा मुहूर्त उद्यांचाच ठरला आहे. एक तर मी म्हातारा झालो आहे. मला वाईट स्वप्ने पडूं लागली आहेत. ज्योतिष्यांनी उद्यांच हा समारंभ उरकून घ्यायला सांगितले आहे.

आज रात्री तूं व सीता दोघांनी व्रत करावयाचे आहे. तुझा भाऊ भरत समारंभाला हजर राहूं शकणार नाही हे मनाला बरे वाटत नाही. पण नाईलाज आहे. आपला त्याचा स्वभाव चांगला आहे. तुझ्यावर त्याचे फार प्रेम आहे."

राम वडिलांचा निरोप घेऊन कौसल्या

मातेच्या महालांत गेला. त्यावेळीं कौसल्या माता राज्यलक्ष्मीची पूजा करीत होती. दुसऱ्याच दिवशीचा मुहूर्त ठरल्याची गोष्ट तिच्या आधी सुमित्रेला कळली होती.

म्हणून ती बरोबर लक्ष्मणाला व सीतेला घेऊन कौसल्येकडे आली.

रामाने आईला नमस्कार केला आणि तिला नम्रपणे विचारले,

"आई, वडिलांनी उद्यांच राज्याभिषेक करण्याचे ठरविले आहे. तर मी व सीता दोघांनी दुसरे कांही व्रत वगैरे करावयाचे असेल तर सांग."

राम लक्ष्मणाला म्हणाला - "मी राजा झालो तरी राज्याचा सर्व भार तुझ्यावरच टाकणार आहे. सूर्यवंशांतल्या बाकी सर्व गोष्टी मला आवडल्या.

JUNE 06 LIBRARY

पण मोठ्यालाच राज्याभिषेक करतात हे मात्र मला नाही आवडले."

सीतारामांनी दोघी मातांना नमस्कार केला व दोघे आपल्या महालांत गेली.

वशिष्ठमुनि रामाच्या महालांत आले. त्यांनी त्या दिवशी रामाकडून सर्व देवांची पूजा करविली आणि त्या दिवशीं फक्त फलाहार करावयास सांगितले.

रामाला आशीर्वाद देऊन ते घरी जात असतां राजधानींत त्यांना सर्वत्र लोकांची गर्दी दिसली. लोक पताका व तोरणें बांधण्यांत गर्क होते.

त्या दिवशीं रात्री वडिलांच्या व गुरु वशिष्ठ यांच्या आज्ञेप्रमाणें सीतारामांनी नारायणाच्या देवळांत जाऊन पूजा केली व उपवास केला.

पहाटे नौबत वाजूं लागली. सनईचा गोड आवाज ऐकून राम व सीता उठले. स्नान संध्यादि आटोपून राम सीतेसह पुण्याहवाचनाला बसला. मंगलवाद्ये वाजूं लागलीं. सारे नगर आनंदांत मग्न होऊन गेले.

उजाडतांच अयोध्येच्या नागरिकांनी आपल्या घरासमोर मांडव उभे केले. केळ्यांचे खांब लावून आंब्याच्या पानांची तोरणे बांधली. बायकांनी अंगणात सडा घालून सुंदर रांगोळ्या काढल्या. मुलें नवीन वस्त्रें घालून आपल्या वडिलांबरोबर राज्याभिषेक उत्सव पाहण्याची तयारी करूं लागली.

परंतु देवाला हा सर्व आनंद पाहवला नाही. ज्यावेळी सर्व अयोध्या नगरी राज्याभिषेकाच्या तयारींत निमग्न होती त्याच वेळीं कैकेयीच्या महालांत दुसऱ्याच एका नाटकाची तयारी चालू होती.

कैकेयीकडे मंथरा नांवाची एक कुबडी दासी होती. ती कैकेयीच्या महालांत पोंचली तेव्हां ती पलंगावर घोरत पडलेली होती. मंथरेने महालाच्या सज्जांत उभी राहून अयोध्येत राज्याभिषेकाची चालू असलेली तयारी पाहिली. प्रथम तिला ते सर्व कळले नाही. तिने एका दासीला विचारले तेव्हां ती हंसून म्हणाली - "अग बाई! तुला माहीत नाही का? अग, रामाचा राज्याभिषेक नाही का उद्यां?"

"केव्हां, सकाळी?" मंथरेने विचारले.

"उजाडताच!" दासी म्हणाली आणि निघून गेली.

उजाडताच! आणि रामांचा राज्याभिषेक? मंथरेला तो शुभ समाचार अशुभ वाटला. ठरला केव्हां समारंभ? मला किंवा मालकिणीला कांहीच बातमी नाही कशी? ती आपल्या मालकिणीच्या खोलीत गेली व तिला हलवून जागे केले - "बाई-साहेब उठा! तुमच्या घराला आग लागली आहे आणि तरी तुम्ही गाढ झोंपलांत कशा काय?"

कैकेयी घाबरून उठून बसली आणि विचारूं लागली -

"आग? कुठे आहे?"

"कुठे आहे? जरा बाहेर येऊन पहा तरी! राजधानीभर मंगलवाद्यें वाजत आहेत आणि तुम्हाला कांहीं वार्ताच नाही? आश्चर्य आहे!" मंथरा म्हणाली.

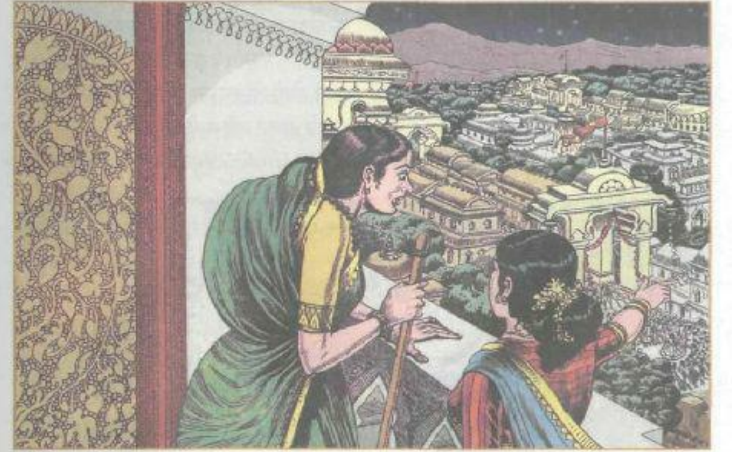
"तुझे डोकेबिके तर नाहीं फिरले? झाले आहे तरी काय तुला?" कैकेयीने विचारले.

"माझे डोके नाहीं, तुमचे भाग्य फिरले आहे तुमच्या विरुद्ध! म्हणे, महाराजांची लाडकी राणी! कळले सारे !" मंथरा म्हणाली.

"अग पण, बोलशील तरी, सांग बरं मला काय झाले ते!" कैकेयीनें विचारले.

"उद्यां महाराजांनी रामाचा राज्याभिषेक करावयाचा ठरविला आहे. पण मला काय त्याचे? तुमचे अनिष्ट पहावत नाही म्हणून आले धांवत." मंथरा म्हणाली.

"रामाचा राज्याभिषेक! खरेच का मंथरा? माग काय वाटेल ते मागून घे! ही माझी मोत्याची माळ प्रथम घे आणि वर काय पाहिजे ते माग."

कैकेयी म्हणाली. मंथरेला कैकेयीचा हा भोळसट-पणा बिलकुल आवडला नाही.

ती कैकेयीला रागाने म्हणाली - "माझे डोके फिरले आहे का, विचारलेंत तुम्ही? पण मला दुसरेच दिसते आहे. अहो, आतां मी काय सांगूं? तुमच्या घराला आग लावण्यासाठी तुमच्या सवतीने एवढे मोठे कारस्थान केले आणि तुम्हाला त्याचे कांहीच वाटत नाही. त्या पट्टराणीसाहेब उद्यां राजमाता झाल्या कीं भरताला व तुम्हाला बंदीवास, आणि आयुष्यभर दास्य भोगावे लागेल."

मंथरेने पाहिलें की तिचा गुरुमंत्र मर्मी पडला आहे. ती पुढे म्हणाली - "तुम्ही मला हा कंठहार द्यायला तयार झाला आहात! मी तो घेईन, पण आतां नाहीं. भरत राजा झाला तरच.

अहो! आतां मी काय सांगूं? तुम्हाला स्वतःलाच हे नको का कळायला? नाहीतर दुःखाच्या वेळीं तुम्हाला आनंद नसता वाटला. आतां तुमच्याबद्दल मीच रडते. महाराजांचे आपल्यावर एवढे प्रेम आहे, तर भरताला सोडून रामाला त्यांनी राज्य कां दिले? त्यांच्या मनांतले काळेबेरें तुम्हाला नाही कळणार.

राम राजा झाला कीं भरताला अयोध्येंत पाऊल तरी टाकूं देईल का? तुमच्या सवतीने खूप मोठा डाव टाकला आहे."

कैकेयीच्या मनांत सवतीमत्सर उत्पन्न करण्यासाठी ती आणखी पुढे म्हणाली - "तुम्ही महाराजांच्या प्रेमाची परीक्षाच कां नाहीं घेत? सांगा कीं भरत तुमचा मुलगा नाही का? भरताला राज्य द्या. भरताला राज्य व रामाला वनवास द्यायला सांगा! सवतीकडून मूळ व्याजासहित सर्व वसूल करून घ्या. भरत राजा झाला कीं तुम्ही राजमाता! पण जर का राम राजा झाला तर, नको बाई, तो विचारच करवत नाहीं!"

मंथरेनें दुधांत विष कालवले. कैकेयीच्या कपाळाला आठ्या पडूं लागल्या. ती मंथरेला म्हणाली - "भरतच राजा होणार! पहाते राम कसा राजा होतो ते. त्याला वनवास भोगावा लागेल. पण हे होणार तरी कसे?"

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

राजकुमारी लवंगलता

पूर्वेच्या महासागरांत सुवर्णद्वीप नांवाचे एक बेट होते. त्याचा राजा धीमन ह्याला एक मुलगी होती. तिचे नांव लवंगलता. ती सुंदर तर होतीच, पण नृत्य, संगीत, चित्रकला, व इतर विद्यांमधे पण पारंगत होती. जेव्हां ती लग्नाच्या वयाची झाली तेव्हां धीमन राजाला तिच्या लग्नाबद्दल काळजी वाटूं लागली.

राजा धीमनने तिच्या स्वयंवराची तयारी केली. अनेक देशांतले राजकुमार व राजे त्या स्वयंवरासाठी आले, पण लवंगलतेला त्यांच्या-पैकी कुणीही पसंत पडला नाही. धीमनराजाने तिला आश्चर्याने विचारले, "इतक्या राजे-राजकुमारांपैकी तुला एकही पसंत पडला नाही, हे कसं काय? तुझ्या मनांत काय आहे ते तरी मला स्पष्टपणे सांग."

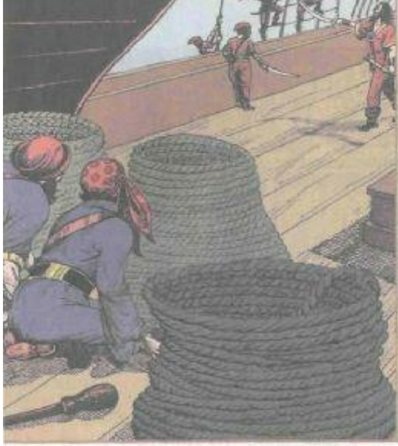
तेव्हां लाजतलाजत राजकुमारीने सांगितले, "मी ऐकलंय कीं रत्नदीप बेटाचा राजा शशांक देखणा, धाडसी व बुद्धिमान आहे. माझ्या मैत्रिणी म्हणतात कीं तोच माझ्यासाठी योग्य आहे!"

"हे मला अगोदर तरी सांगायचंस." असं म्हणून राजाने मंत्र्याबरोबर विचार विनिमय केला. सुवर्णद्वीपाहून रत्नदीप बेटाला जाण्यासाठी समुद्रमार्गाने तीन महिने लागत असत.

मंत्र्याने सल्ला दिला, "या विवाहाच्या प्रस्तावाबद्दल शशांकचा विचार जाणून घ्यायला हवा. त्यासाठी आपण एक दूताबरोबर राजकुमारीचे चित्र व संदेश नेणारे कबुतर पाठवूं या म्हणजे शशांकचा विचार आपल्याला लवकर समजेल."

मंत्र्याच्या कल्पनेनुसार धीमनराजाकडून एक दूत नजराण्यासहित रत्नदीपला जायला निघाला. तो गेल्यानंतर शंभर दिवसांनंतर कबुतर माहितीसह परत आले. राजा शशांक त्याच्या कारभारांत गुंतलेला होता, म्हणून त्याला सुवर्णद्वीपला यायला सवड नव्हती. पण जर लवंगलता, रत्नदीपला जाऊं शकली असती, तर योग्य निर्णय घेता आला असता. विवाहापूर्वी वधूला वराच्या घरी

२५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट

धाडणे हे रीतिरिवाजाविरुद्ध होते खरे, पण धीमनराजा तो नियम मोडण्यासाठी तयार झाला. त्याने एका मोठ्या नावेत अमूल्य भेटी भरल्या आणि राजकन्या लवंगलतेच्याबरोबर आपल्या पुरोहितालाही रत्नदीपला धाडले.

रत्नदीपच्याजवळ जेव्हां ही नाव येत होती, तेव्हां एका रात्री त्या नावेला दोन्ही बाजूंनी समुद्रावरच्या चोरांनी घेरले. सुवर्णद्वीपच्या पुरोहिताने त्यांच्याशी मोठ्या धैर्याने सामना दिला, पण त्याचा कांही फायदा झाला नाही. त्या चोरांनी या नावेवर प्रवेश मिळवला.

लवंगलतेला धोक्याची स्वच्छ कल्पना आलेली होती. म्हणून तिने सगळ्या अंगावर नावेवरचा काळा रंग फासला. त्याच परिणाम पंधरा दिवस टिकणारा होता. तिने आपले लांबसडक केस कापून टाकले, आणि नाविकांचे कपडे घातले. नंतर राजपुरोहिताबरोबर तीदेखील दोरखंडांच्या ढीगाच्यामागे लपली.

त्या सागरी चांच्यांनी नावेंतले सर्व सामान सुमान लुटले, आणि नाव सोडून जाण्यापूर्वी त्यांनी नावेच्या तळाच्या भागांत एक भोक पाडले. नंतर ते त्यांच्या नावेवर चढून पळून गेले. ही नाव मात्र समुद्रांत बुडाली.

त्या नावेवर एक लहानशी होडी होती. नावेवरचे सारे लोक मरण पावले, परंतु दोघे नाविक बेशुद्ध होते, तरी जिवंत होते. ते शुद्धीवर आल्यावर लवंगलता आणि राजपुरोहिताबरोबर त्यांनी त्या होडींतून तीन दिवस प्रवास केला, आणि ते रत्नद्वीपला पोंचले.

लवंगलता आणि पुरोहित त्या दोघा नाविकांबरोबर राजधानींत पोंचले. रस्त्यांतच त्यांना राजाची धोबीण भेटली. त्यांची सारी हकीकत ऐकल्यानंतर धोबीणीने त्यांना त्यांचे काम पुरे होईपर्यंत तिच्या घरी येऊन राहाण्याचे निमंत्रण दिले. लवंगलताने त्या निमंत्रणाचा स्वीकार केला.

त्या दिवशी राजपुरोहित रत्नदीपच्या शशांक राजाला भेटला आणि लवंगलता तिथे पोंचली असल्याची माहिती त्याने दिली. शशांकने एक पालखी पाठवून तिला महालांत बोलावून घेतले. धोबीणीने तिच्याजवळचे उत्तम कपडे राजकुमारीला दिले. ती वस्त्रें नेसून लवंगलता शशांकला भेटायला गेली. पण तिला बघून शशांक मात्र निराश झाला. राजवंशात इतकी काळीकुट्ट कन्या असेल यावर त्याचा विश्वास बसेना. यांत

कांहीतरी विश्वासघात आहे, असे वाटून शशांकने तिला परत पाठवले.

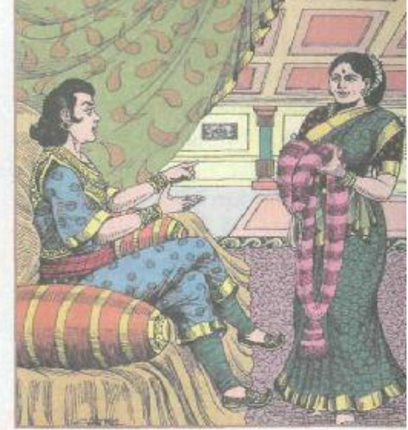
धोबीणीने राजकुमारीला धीर दिला. धोबीणीच्या ओळखीची एक माळीण होती. केस लवकर वाढण्यासाठी त्या माळीणीजवळ एक औषध होते. पंधरा दिवसानंतर लवंगलतेचा काळा रंग साफ उतरला व तिचे केसदेखील वाढायला लागले.

राजमहालासाठी हार, गजरे तयार करणारी फुलवाली सुरमा, हिने पंधरा दिवसांतच लवंगलतेला पूर्वीसारखी देखणी बनवले. पण आता तिला शशांकराजाकडे कशी पाठवायची?

त्यासाठी लवंगलतेला एक युक्ती सुचली. तिलाही तऱ्हेतऱ्हेचे हार, माळा गुंफण्याची कला ठाऊक होती. तिने शशांकराजासाठी एका खास प्रकारची माला तयार केली आणि सुरमाच्यामार्फत ती राजाकडेपाठवली. ती सुरेख माळ पाहून शशांकला आश्चर्य वाटले. त्याने सुरमाला विचारले, "आज-पर्यंत इतकी सुंदर माळ तू कधीच गुंफली नव्हतीस."

"महाराज! ही माळ मी नाही गुंफली. ती एका तरुणीने खास करुन आपल्यासाठीच गुंफलेली आहे. ती आपणच धारण करावी." सुरमाने उत्तर दिले. "ही माळ बनवणाऱ्या त्या तरुणीला तू माझ्याकडे पाठवशील कां? ही माळ कशी काय गुंफली जाते ते मला बघायचे आहे." राजाने आपली उत्सुकता प्रकट केली.

"महाराज! आपण चकित व्हाल. ती तरुणी एका थाळींतली फुले घेऊन आपले नांव उच्चारते.

आणि त्या फुलांवर फुंकर घालते. नंतर ती फुले एका भांड्यात घालून त्यांतून त्यांची माळ बाहेर काढते. अशा प्रकारे बनलेली माळ फक्त आपल्या-साठीच असते." सुरमाने सांगितले.

"ही तर अजब गोष्ट आहे. त्या युवतीला मला एकदा भेटलं पाहिजे. एक दिवस तिला घेऊन येशील कां?" राजाने विचारले.

सुरमा घरी परत गेली आणि लवंगलतेला म्हणाली, "राजकुमारी, माझी चाल यशस्वी झाली बरं कां!" त्यानंतर लवंगलताने चमेलीची फुले मागवली, त्यांतली निम्मी फुले घेऊन एक मोठी माळ गुंफली. उरलेली फुले तिने एका थाळींत ठेवली. त्यानंतर माळेची गुंडाळी तिने डाव्या हातावर घेतली व त्यावर फुलांची थाळी ठेवली. पण थाळीखालची माळ कांही दिसत नव्हती. पालखीतून राजमहालांत जाताना नेसलेली वस्त्रेंच

तिने पुन्हां नेसलेली होती. राजकुमारी महालाकडे जायला निघाली.

शशांकने तिच्याकडे पाहिले आणि पहिल्याच नजरभेटींत त्याला ती आवडली. लवंगलतेनेदेखील त्याच्याशी राजदरबारी थाटांत प्रश्नोत्तरे केली.

"तू माळा कशा गुंफतेस, ते आम्हाला दाखव ना!" शशांकने विचारले.

"माळांचे प्रकार गुंफायची शक्ती माझ्यांत नाही. माझ्या हातून परमेश्वरच माळा गुंफून घेतो. ज्या व्यक्तीवर माझे मन जडले आहे, अशा व्यक्तीच्या मागणीनुसार माझ्या हातून माळ बनली जाते." लवंगलताने नम्रपणे उत्तर दिले.

"माझ्यासाठी एखादी माळ तुला तयार करता येणार नाही कां?" शशांकच्या मंत्र्याने विचारले.

"क्षमा करावी. मला ते जमणार नाही. परमेश्वराला माझे मन ठाऊक आहे. ज्या व्यक्तीवर माझा जीव जडला आहे, त्या व्यक्तिसाठीच केवळ माझ्या हातून परमेश्वर माळा बनवतो." लवंगलताने सांगितले.

"म्हणजे माझ्यावर तुझे मनःपूर्वक प्रेम आहे कीं काय?" शशांकने विचारले.

"ती परमेश्वराची इच्छा आहे. तिथे चूक कशी असेल?" लवंगलताने विचारले.

"तर मग ती परमेश्वराचीच इच्छा आहे हे तू सिद्ध करुन दाखव." शशांक म्हणाला.

तेव्हां लवंगलताने आपल्या डाव्या हातांतली फुलांची थाळी शशांकला दाखवली.

त्यांत चमेलीची सुटी फुले भरलेली होती. लवंगलताने शशांकला सांगून एक मोठे चांदीचे पात्र मागवले. त्या पात्रांत तिने थाळीतली फुले ओतली व त्याच्या नकळत ती माळदेखील त्या पात्रांत घाडली.

त्यानंतर त्या फुलांबरोबर असलेली माळ दिसूं लागली. लवंगलताने ती माळ शशांकच्या गळ्यांत घातली. शशांक मनांतल्या मनांत म्हणाला, "ही तरुणी चित्रापेक्षां जास्त सुंदर दिसते आहे." आणि त्याने उघडपणे विचारले. "आता या उरलेल्या सुट्या फुलांचं काय करायचं?"

"महाराज! आपण थोडा वेळ थांबावं म्हणजे मी ह्या फुलांची माळ गुफते." सुरमा म्हणाली.

सुरमाने माळ गुंफली आणि ती माळ शशांकने लवंगलताच्या गळ्यांत घातली.

आदित्य साधी वस्त्रे नेसतो आणि कपाळावरचे गंध पुसतो.

गरुडाच्या प्रतिमेसमोर तो प्रार्थना करतो. त्या प्रतिमेजवळ ठेवलेल्या पंखाचा तो आपल्या चेहऱ्याला स्पर्श करतो.

